

ГОДИШЕН ИЗВЕШТАЈ | 2019

ЗА ЕФИКАСНОСТА НА ПРАВНАТА ЗАШТИТА
НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА
ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Македонско здружение на млади правници

Скопје
декември 2019 година

Наслов на публикацијата

Годишен извештај за ефикасноста на правната заштита на човековите права во Република Северна Македонија - 2019 година

Издавач

Македонско здружение на млади правници

Уредници

Светлана Црвенковска
Александра Цветановска
Бојан Трпевски

Ликовно-графичко обликување

Ани Аранѓеловиќ

Печат

ПОЛИЕСТЕРДЕЈ

Број на примероци

50

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

342.72/.73:340.132(497.7)"2019"(047.31)

ГОДИШЕН извештај за ефикасноста на правната заштита на човековите права во Република Северна Македонија : 2019 година / [уредници Светлана Црвенковска, Александра Цветановска, Бојан Трпевски].

- Скопје : Македонско здружение на млади правници, 2019. - [70] стр. : табели ; 21 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-4843-22-1

а) Човекови права - Правна заштита - Ефикасност - Македонија - 2019 - Извештаи

COBISS.MK-ID 111802378

Овој извештај е подготвен во рамки на проектот „Еднаков пристап до права,, поддржан од Фондација отворено Општество-Лондон. Содржината е единствена одговорност на грантистот и на ниту еден начин не може да се смета дека ги изразува гледиштата и ставовите на Фондацијата Отворено општество-Лондон.

ВСРСМ - Врховен суд на Република Северна Македонија

ВУС на РСМ - Виш управен суд на Република Северна Македонија

ГАК - Клиника за гинекологија и акушерство

ЕКЧП - Европска конвенција за човекови права

ЕСЧП - Европски суд за човекови права

ЗСЗД - Закон за спречување и заштита од дискриминација

ЗКП - Закон за кривична постапка

ЈУ МЦСР - Јавна установа Меѓуопштински центар за социјална работа

КЗ - Кривичен законик

МВР - Министерство за внатрешни работи

МЗ - Министерство за здравство

МЗМП - Македонско здружение на млади правници

МЗШВ - Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство

МОН - Министерство за образование и наука

МП - Министерство за правда

МТСП - Министерство за труд и социјална политика

ОЈО - Основно јавно обвинителство

ПС - Полициска станица

РСМ - Република Северна Македонија

УВМК - Управа за водење на матични книги

УС на РСМ - Управен суд на Република Северна Македонија

За извештајот	6
За користената методологија	6
За правната заштита на човековите права во РСМ	8
ДЕЛ 1: ДОКУМЕНТИРАНИ ПОВРЕДИ НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА	9
Права поврзани со животот, телото и личноста	9
Право на еднаквост и заштита од дискриминација	11
Слобода на здружување и изразување на јавен протест	13
Право од работен однос	15
Право на приватност	17
Право на здравствена заштита	18
Право на здрава животна средина	19
Права на децата	21
Право на државјанство и правен идентитет	24
Право на азил и интеграција на бегалци	25
Права на странци и мигранти	28
Слобода на говор и говор на омраза	31
Право на фер судење и ефективна одбрана	33
Пристап до правда во Република Северна Македонија	34
ДЕЛ 2: УСТАВНИТЕ ГАРАНЦИИ ЗА ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ВО 2018 ГОДИНА	42
Заштитата на човековите права пред судовите на РСМ	42
Уставен суд на РСМ	48
Постојана анкетна комисија за заштита на човековите права во РСМ	56
Народниот правобранител на РСМ	59
ДЕЛ 3: ПРЕГЛЕД НА ОДЛУКИ НА ЕВРОПСКИОТ СУД НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ДОНЕСЕНИ ВО 2019 ГОДИНА КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	64

ЗА ИЗВЕШТАЈОТ

Годишниот извештај за ефикасноста на правната заштита на човековите права во Република Северна Македонија (Извештајот) е активност на Македонското здружение на млади правници (МЗМП) која се спроведува петти пат.¹ Извештајот има за цел објективно да ги презентира и документира повредите на човековите права идентификувани во 2019 година од страна на здружението. Покрај забележаните повреди, Извештајот ја анализира ефикасноста на механизмите за заштита на човековите права² и пресудите на Европскиот суд за човекови права донесени во 2019 година кои се однесуваат на РСМ, а во кои се утврдува повреда на правата заштитени со Европската конвенција за човековите права.

Објективно и транспарентно презентирање на состојбата за почитувањето и заштитата на човековите права во државата е од примарна важност за Извештајот и тимот на МЗМП. Овој документ се надоврзува на другите национални и меѓународни извештаи посветени на човековите права, но се фокусира на правната заштита. Постоењето на соодветна правна и институционална рамка која функционира во пракса, е од примарна важност за имплементација на принципите на почитување на човековите права и владеење на правото.

Првиот дел од Извештајот содржи опис на повредите на човековите права кои се забележани и документирани од страна на тимот на МЗМП. Повредите се групирани во зависност од видот на човековото право кое е засегнато со нив. Вториот дел од Извештајот анализира дали и во колкава мера уставните гаранции за заштита на човековите права се покажале како ефикасни во пракса преку студии на конкретни случаи и следење на постапувањето на надлежните органи. Последниот, трет дел од извештајот, ги презентира и анализира одлуките на ЕСЧП, донесени во текот на 2019 година кои се однесуваат на Република Северна Македонија.

ЗА КОРИСТЕНАТА МЕТОДОЛОГИЈА

При изработката на овој Извештај, тимот користеше комбиниран аналитичко-синтетички пристап во однос на прибирањето на податоците, нивно документирање и анализа. Извештајот има за цел да ги постигне следните истражувачки цели:

1. Да ги опише повредите на човековите слободи и права кои се идентификувани од страна на МЗМП; и
2. Да анализира дали постојните правни средства и механизми, пред се судската заштита се ефикасни во обезбедувањето на заштита на граѓаните кога нивните слободи и права се повредени.

¹ Извештај од 2018 година
Извештај од 2017 година <https://goo.gl/rJQPdr>
Извештај за 2016 година <https://goo.gl/2YJHJ3>
Извештај за 2015 година <https://goo.gl/zZHee8>
² Шкарик С., Уставно право, Скопје 2008, стр. 331

Податоците кои се однесуваат на идентификуваните повреди на човековите права се прибрани преку следните извори на податоци:

1. Документирани поплаки и информации од граѓани, добиени преку телефонскиот број на МЗМП и бесплатната телефонска линија 0800 77 800;
2. Документирани правни совети обезбедени од страна на адвокатите соработници и увид во списите од предметите поведени во рамки на проектите кои МЗМП ги спроведува;
3. Следење и увид во објави на медиумите кои се однесуваат на случаи на повреда на човековите права;
4. Следење на релевантни меѓународни и национални извештаи кои се однесуваат на заштитата на човековите права во РСМ изработени од страна на домашни или странски организации или институции;
5. Увид во пресудите донесени од страна на домашните судови и ЕСЧП;
6. Законодавните активности во РСМ.

Повредите на човековите права во овој Извештај се документирани користејќи описен метод со детален приказ на фактичката состојба при што личните податоци на наведените извори се соодветно заштитени. Како повреда на човеково право се подразбира секое дејствие, пропуштање на дејствие, постапка, политика или пропис кои го попречуваат остварувањето на основните човекови слободи и права дефинирани и загарантирани со Уставот на РСМ.

Ефикасноста на правните средства се анализира преку следење на статистички податоци за работата на институциите кои имаат надлежност во заштитата на човековите права, правна анализа на нивните одлуки како и со користење на методот студија на случај. Овој метод овозможува преку анализа на конкретен случај, за кој е обезбедена правна помош во рамките на активностите на МЗМП, да се утврди ефикасноста на правните средства во пракса. При селекцијата на случаи кои се анализираат, користени се следниве критериуми: да засега поголем број на граѓани и проблемот веќе да е забележан, како и да постојат факти и докази кои укажуваат на повреда на човеково право. Со овој метод, фокусот се става на следниве елементи од случаите: 1. Контекстот односно опкружувањето во кое настанал случајот, 2. Фактичката состојба, 3. Релевантните и важечки правни норми кои го уредуваат прашањето, 4. Расположливите правни средства во поединечната ситуација, нивната правна уреденост и искуствата од поведените постапки, 5. Правни прашања кои ги отвара случајот и постапувањето на судовите.

Временскиот период опфатен со извештајот е од 1ви јануари 2019 до 30ти ноември 2019 година.

ЗА ПРАВНАТА ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ВО РСМ

Човековите права претставуваат основни права и слободи кои му припаѓаат на секое лице во светот, подеднакво, од раѓањето па сè до смртта. Тие се гарантираат, без разлика на тоа од каде едно лице доаѓа, во што верува или како избира да го живее својот живот. Тие никогаш не можат да бидат одземени, а се темелат на заеднички вредности како достоинство, непристрасност, правичност, еднаквост, почит и независност. Овие права се гарантирани со многубројни национални и меѓународни инструменти.

Основните права и слободи, како и владеењето на правото се темелни вредности на уставниот поредок на Република Северна Македонија. Како највисок правен акт на државата, Уставот дефинира листа на слободи и права³, а со ратификуваните меѓународни договори⁴ како дел од внатрешниот правен поредок, се дава можноста за вклучување на дополнителни слободи и права кои не се предвидени во Уставот.

Заштитата на слободите и правата се остварува преку **гаранциите на основните слободи и права**⁵. **Основна гаранција која ја предвидува Уставот е можноста за заштита пред судовите и Уставниот суд на РСМ во постапка заснована врз начелата на приоритет и итност.**

Останатите гаранции за заштитата на човековите права кои Уставот ги предвидува, вклучуваат и судска заштита на законитоста на поединечните акти и активно запознавање на граѓаните со истите. Покрај овие гаранции, заштитата се остварува по пат на почитување на принципот на владеење на правото (уставност, законитост, јавно објавување на законите, *vacatio legis* период, забрана за ретроактивно дејство на прописите, како и независна и самостојна адвокатура). Ограничувањето на слободите и правата е единствено дозволено во случаи утврдени со Уставот или за време на воена и вонредна состојба, но и во овој случај само на начин утврден со Уставот.

Покрај заштитата пред судовите, Уставот го воспоставува и Народниот правобранител на РСМ како посебен орган кој ги штити уставните и законските права на граѓаните кога им се повредени од органите на државната управа и од други органи и организации кои имаат јавни овластувања. Согласно Уставот воспоставувена е Постојана анкетна комисија во рамки на Собранието на РСМ која има за цел да ги штити слободите и правата на граѓаните.

³ Глава 2 од Уставот на РСМ

⁴ Види член 118 од Уставот на РСМ

⁵ Утврдени со членовите 50-54 од Уставот на РСМ

ДЕЛ 1: ДОКУМЕНТИРАНИ ПОВРЕДИ НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

ПРАВА ПОВРЗАНИ СО ЖИВОТОТ, ТЕЛОТО И ЛИЧНОСТА

Уставот на РСМ ги поставува животот, физичкиот и моралниот интегритет на човекот како неприкосновени⁶. Неприкосновеноста се гарантира преку забрана и воздржување од страна на државата за изрекување на смртна казна по било кој основ, забрана и воздржување од страна на државата за секој облик на мачење, нечовечко или понижувачко однесување и казнување како и забрана на присилната работа. Дополнително, согласно меѓународно прифатените обврски, државата презема позитивна обврска за да предвиди и спроведе правна и институционална рамка која ќе ги заштити поединецот од повреди сторени од страна на државата и од повреди сторени од другите луѓе⁷.

1. Системот за спречување и заштита од семејно насилство се уште не ги дава посакуваните резултати.

Во текот на 2019 година, во МВР се забележани повеќе од 700 случаи на семејно насилство од кое во над 90 проценти жртви се жени и деца. Дотолку повеќе, од дневните билтен значителен дел од евидентираните случаи посочуваат на сериозно физичко насилство, кое во одредени случаи завршува со смртни последици⁸. Не ретко насилството е извршено од страна на децата спрема своите родители⁹.

Дотолку повеќе, во МВР биле пријавени повеќе од 10 настани¹⁰ за силување и обид за силување. Жртвите се сите жени и во дел од случаите истите биле нападнати од нивни сегашни односно поранешни партнери¹¹.

Во однос на семејното насилство врз жените, едно истражување на ОБСЕ покажува дека „само 2% од жените кои доживеале насилство од сегашен партнер, го пријавиле во полиција“, што дава индикации дека бројката на жени кои трпат насилство е многу повисока од официјалните статистики. Истражувањето на ОБСЕ открива и дека „три од пет (60%) жени сметаат дека насилството врз жените е вообичаено, а речиси три од десет сметаат дека тоа е многу честа појава.“ За да се победат ваквите поразителни бројки, мора да се работи заеднички преку вклучување на: институциите, граѓанските организации, медиумите како и секој граѓанин. Насилството врз жени не е приватна работа, тоа е општествена појава која треба да се искорени.¹²

6 Членовите 10 и 11 од Уставот на РСМ

7 <https://rm.coe.int/168007ff4d>

8 Линк од евидентираните случаи: <https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1449>

<https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1632>

9 Линк од евидентираните случаи: <https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1606>

10 <https://denesen.mk/mvr-shtipjanec-izvrshil-obljuba-na-24-godishna-zena-i-ja-drzel-vo-zaloznishtvo-so-nejzinite-maloletni-deca/>

11 <https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1503>

<https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1430>

12 https://mhc.org.mk/news/nasilstvoto-vrz-zhenite-ne-e-privatna-rabota-toa-e-opshstestvena-pojava-koja-treba-da-se-iskoreni-soopshtenie-po-povod-25-noemvri-megunaroden-den-na-eliminiranje-na-nasilstvoto-vrz-zhente/#_ftnref2

Она што здружението го има увидено од работата со жртви на насилни кривични дела на терен е проблемот со кој тие се соочуваат во поглед на пријавување на делото и недостатокот од сервиси за помош и поддршка на жртвите во нивното одвојување од домот, каде насилството најчесто се случува, и нивно психолошко и економско зајакнување. Жртвите често се жалат дека нивните пријави во полицијата не се евидентираат, или пак се евидентираат под кривични дела кои не соодветствуваат со описот на настанот, а семејното насилство и да не се споменува. Многу често кај делата кои се извршени со сторување на семејно насилство се заведуваат како нарушување на јавниот ред и мир, или пак како загрозување на сигурноста, што оди на штета на жртвата и ја обезсхрабрува во водењето на постапка против сторителот. Не ретко, жртвите се жалат и на однесувањето на центрите за социјална работа и сами забележуваат дека не постои координиран пристап од институциите при постапување во еден предмет. Дотолку повеќе, голем дел од жртвите на семејно насилство не се охрабруваат да го пријават насилството само заради тоа што доколку сакаат да се иселат од насилната средина, немаат каде да одат. Тие најчесто се економски зависни и се плашат од тоа како ќе се снајдат откако ќе излезат од домот. Иако, постојат одреден број на сервиси за правна и психосоцијална поддршка, и центри за сместување на жртви на семејно насилство, тие се многу малку на број и се сконцентрирани во најголем дел во главниот град.

Во текот на 2019 година, се подготвуваа и се во постапка на усвојување два многу важни закони кои значително би го подобриле постапувањето во случаи на семејно насилство, а и би им обезбедиле дополнителна поддршка на жртвите на насилството, а одат во насока на исполнување на обврските преземени со потпишувањето на Истанбулската конвенција. Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејно насилство¹³ и Законот за исплата на паричен надоместок на жртви од кривични дела¹⁴ имаат за цел пред се да овозможат сеопфатен пристап односно интегриран мултидисциплинарен одговор во справувањето со насилство врз жената и семејното насилство, почитувајќи ги човековите права во согласност со меѓународните стандарди, но и да обезбеди паричен надоместок на жртвите од кривични дела сторени со насилство како помош од страна на државата за нивното страдање, согласно начелото на општествена солидарност и да спречи можна секундарната виктимизација како дополнително страдање што жртвите можат да го претрпат од односот на надлежните органи. Овие закони, дополнително ќе придонесат на приближување и усогласување на нашата правна рамка со директивите на Европската Унија.

2. Над 15 случаи на полов напад врз дете регистрирани од страна на Министерството за внатрешни работи во текот на 2019 година. Во голем дел од пријавените случаи половиот напад е извршен од страна на деца врз деца¹⁵, а особено запрепаствувачки се случаите на полов напад од страна на биолошкиот родител врз неговото дете¹⁶. Вакви дејствија се пријавени на територијата на целата држава.

¹³ https://www.ener.gov.mk/default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=yvjAzEe3//GlCm1/jsm XqQ==

¹⁴ https://www.ener.gov.mk/default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=E5h14RBUfHlErNkh7T o66w==

¹⁵ Линк до дел од евидентираниите случаи: <https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1491>
<https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1641>
<https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1500>

¹⁶ Линк до дел од евидентираниите случаи: <https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1410>
<https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1590>
<https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1493>

Насилството врз децата е појава со која нашето општество тешко се справува. Многу малку се работи на превенција и спречување на насилство, а особено недостасува поддршката по пријавувањето на истото пред надлежните институции. Недоставуваат соодветни центри за постапување со деца жртви на насилство, има потреба од сензибилизација на правосудните органи кои доаѓаат во контакт со деца жртви, тука вклучувајќи ги јавните обвинители, судовите итн. Дополнително, потребно е развивање на мултисекторски пристап во постапувањето во овие случаи и особено работа со стручните лица во смисла на учење на техники и стекнување на вештини преку кои ќе успеат да влеат доверба кај децата кои се соочуваат со вакви страшни трауми.

3. Сексуално вознемирување и малтретирање на полицајки. На 24.11.2019 година неколку медиуми ја пренесоа веста дека шест полициски службенички вработени во МВР, повеќе од година дена биле изложени на сексуално вознемирување и полово дејствие со закани и континуирано психичко малтретирање, понижување и повредување на нивното достоинство со притисоци на работно место од страна на раководно полициско лице во полициска станица. Полициските службенички го пријавиле случајот во Министерството, дел од нив усно, а дел од нив се обратиле писмено, но и покрај тоа, раководното лице продолжило сексуално да ги вознемирува. Медиумите известиле дека раководното лице вршело притисоци и уцени откако неговите понуди биле одбивани од страна на полициските службенички¹⁷.

ПРАВО НА ЕДНАКВОСТ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА

Правото на еднаквост подразбира забрана за дискриминација и еднаков пристап на сите граѓани и луѓе до правата кои се гарантираат со Уставот, законите и меѓународните договори¹⁸.

1. Предизвици со кои државата се соочуваше во однос на дискриминацијата и право на еднаквост во текот на 2019 година. Правото на еднаков третман и заштитата од дискриминација, посебно на ранливите категории на граѓани (лицата со попреченост, Ромите, жените, децата)¹⁹ претставува предизвик со кој општеството секојдневно се соочува. Новиот предлог Закон за спречување и заштита од дискриминација, со кој ќе се обезбеди превенција и поголема ефикасност на механизмите за заштита од дискриминација во РСМ конечно беше донесен во текот на мај оваа година. Истиот беше во собраниска процедура повеќе од една година, а одолговлекувањето за негово донесување се препишуваше на одредени разлики во ставовите на политичките партии по однос на внесувањето на сексуалната ориентација и родовиот идентитет во законот како основи за дискриминација.²⁰

¹⁷ <https://mhc.org.mk/news/mvr-itno-da-go-raschisti-sluchajot-so-seksualno-voznemiruvanje-i-maltretiranje-na-policaiki/?fbclid=IwAR0QNf0rPZgDm8VAaw9U73VMDv1uqDVHrVdKMQmEgybC4txHEVLCUKKovE>
18 Член 9 од Уставот на РСМ

¹⁹ <https://skopje24.mk/matej-nemoze-da-odi-na-uciliste-ministerstvoto-za-zdravstvo-ne-mu-obezbedilo-lekovi/>
²⁰ <http://coalition.org.mk/%D0%B7%D0%BE%D1%88%D1%82%D0%BE-%D0%B4%D1%83%D0%B8-%D0%B3%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D1%87%D0%B8-%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8%D1%82%D0%B5/>

Законот носи одредени промени и претставува подобрување од претходното законско решение. Меѓудругото, една од клучните промени е професионализацијата на Комисијата за заштита од дискриминација и нејзиниот избор од страна на Собранието на РСМ. По влегувањето на Законот во сила, беше распишан јавен повик за комисионери. Согласно Законот, Комисијата требаше да биде избрана до крајот на септември 2019 година. Но, изборот на комисионери се уште не е направен, па следствено не е воспоставена ниту Комисијата како едно од клучните тела за заштита на лицата чие право на еднаквост е аповредено. Ваквата ситуација негативно влијае на предметите каде лица тврдат дека биле дискриминирани, а притоа нема кој одлучи по нивната претставка. Исто така, се отежнува спроведувањето на активности за превенција и заштита на луѓето од дискриминација и исполнување на надлежностите предвидени со овој Закон.

2. Дискриминација и сегрегација на децата сместени во мали групни домови. Оваа година повторно се соочуваме со непосакувани реакции и дискриминирачки пораки кон децата кои се сместени во новите мали групни домови кои Министерството за труд и социјална политика ги отвори во насока на процесот на деинституционализација. Група жители од населбата Визбегово излегоа на протест, а поднеле и петиција, со што бараат дислокација на малиот групен дом во нивното соседство каде биле сместени три деца од Заводот за згрижување, воспитување и образование на деца „Ранка Миловановиќ“. Тие протестираа во знак на револт поради тоа што во нивна близина се сместуваат деца со воспитно социјални проблеми²¹. Особено загрижувачки се предрасудите и стереотипите кои се длабоко вкоренети во нашето општество. Наместо зголемена грижа и емпатија кон децата кои имале помалку среќа во животот и давање на помош и поддршка во градењето на подобра иднина, истите се осудувани и стигматизирани без да им се даде шанса за напредок и развој.

3. Дискриминаторска содржина во училишната литература. Иако во текот на минатата година Министерството за образование ги ревидираше лектирите и достави нов список, а вети и целосна ревизија на учебниците, сè уште може да се најде дискриминаторска содржина во истите. „Циганот како сведок“ - вака е насловен еден од расказите во изборна лектира „Македонски хумористични народни приказни“ за петто одделение. Во текстот Ромите се опишани како поткупливи лажливци кои за пари лажно сведочат на суд²². Ваквите стереотипи и предрасуди се крајно понижувачки и стигматизирачки кон цел еден етникум. Дополнително, дискриминација во училишната литература има и по други основи. Како пример се посочува еден учебник по македонски јазик, каде што жените се претставени како слугинки на мажот²³.

21 <https://www.radiomof.mk/protest-protiv-mal-grupen-dom-so-tri-deca-vo-vizbegovo-institucite-povikuvaat-na-nadnuvanje-na-predrasudite/>
22 https://www.24.mk/details/diskriminatoraska-uchilishna-literatura-romite-cigani-lazhlivci-zhenite-sluginki?fbclid=IwAR2xmRDgJm_GupBTdEZ94RNVZs5xJsvM1wrWhsg1RqvYAfHJhg2nUk3bY
23 Ibid

4. МЗМП идентификуваше систематска дискриминација во областа на спортот²⁴. МЗМП идентификуваше систематска дискриминација по основ на пол и род во областа на спортот. Во текот на 2019 година, беше поднесена претставка за утврдување дискриминација по основ пол и род до Комисијата за заштита од дискриминација против Федерацијата на боречки спортови. Со претставката МЗМП бараше Комисијата за заштита од дискриминација да утврди дека женските борачи биле понеповолно третирани во однос на машките во поглед на учеството на државни и изборни првенства во борење, рангирањето и доделувањето на признанија за остварените резултати. Комисијата за заштита од дискриминација го препозна дискриминаторското однесување на Федерацијата на боречки спортови и во јуни 2019 година донесе општа препорака. Во препораката, Комисијата за заштита од дискриминација вели „Комисијата за спречување и заштита од дискриминација смета дека во конкретниот случај, без да се бара одговор од спротивната страна има основ за дискриминација во областа на родовите права. Настанот кој веќе се случил, не треба да се повтори, но тоа не треба да се дозволи во ниту едно спортско или било кое натпреварување.“ Со препораката, Федерацијата на боречки спортови на Македонија, но и сите останати спортски федерации во државата, се задолжени да ги усогласат Статутот, другите општи акти и одлуки со Законот за спречување и заштита од дискриминација на начин што нема да се прави разлика помеѓу родот.

5. Утврдена дискриминација врз основа на религија и верско уверување. Комисијата за заштита од дискриминација во јануари 2019 година утврди директна дискриминација врз основа на религија и верско уверување врз девојка која носела хиџаб во пристап до ресторанот Портофино Остериа и Бар од Скопје²⁵.

6. Утврдена дискриминација врз основа на пол во оглас за вработување. Комисијата за заштита од дискриминација утврди дискриминација врз основа на пол во оглас за вработување сторена од страна на Олимписки базен “Центар” во Скопје кон потенцијални кандидати за добивање на работен ангажман. Се работело за оглас за вработување објавен на 13 март 2019 година на фејсбук страната на деловниот субјект, за две работни места - рецепционер/ка со полно работно време и хигиеничарка со полно работно време²⁶.

СЛОБОДА НА ЗДРУЖУВАЊЕ И ИЗРАЗУВАЊЕ НА ЈАВЕН ПРОТЕСТ

На граѓаните им се гарантира слободата на здружување заради остварување и заштита на нивните политички, економски, социјални, културни и други права и уверувања. Граѓаните можат слободно да основаат здруженија на граѓани и политички партии, да пристапуваат и истапуваат од нив.

²⁴ <https://bit.ly/2YmXNCq>

²⁵ <https://mhc.org.mk/news/%e2%80%8bkzd-utvrди-direktna-diskriminaczija/>

²⁶ <https://mhc.org.mk/news/kzd-utvrди-diskriminaczija-vrz-osnova/>

Програмите и дејствувањето на здруженијата на граѓаните и политичките партии не можат да бидат насочени кон насилно уривање на уставниот поредок на Републиката и кон поттикнување или повикување на воена агресија или разгорување на национална, расна или верска омраза или нетрпеливост. Забранети се воени или полувоени здруженија што не им припаѓаат на вооружените сили на Република Северна Македонија. Граѓаните исто така, имаат право мирно да се собираат и да изразуваат јавен протест без претходно пријавување и без посебна дозвола. Користењето на ова право може да биде ограничено само во услови на воена и вонредна состојба²⁷.

1. Реакција на предлог Законот за јавните собири кој во голема мера целеше кон ограничување на правото на јавен собир. Во текот на ноември 2019 година на страната на Електронскиот национален регистар на прописи на РСМ, беше објавен предлог Закон за изменување на Законот за јавните собири каде надлежната институција за изработка на овој Закон во членот 2-а се предложуваше да се вметнат огромни ограничувања во однос на местото каде може да се одржи јавен собир. Па така, намерата била, правото на јавен собир да се ограничи и да не смее да се практикува на места како: а) до здравствени установи, на начин кој го оневозможува пристапот на возила на брза помош, го нарушува мирот на болните и непреченото работење на персоналот во здравствените установи; б) до детски градинки и училишта додека децата престојуваат во нив; в) на автопатишта, магистрални и регионални патишта, железнички пруги, на начин со кој се загрозува непреченото одвивање на сообраќајот; г) на други места од витално значење за непречено одвивање на сообраќајот (тунели, премини на пат преку железничка пруга, мостови, надвозници, подвозници, гранични премини, пристап до гранични премини и крстосници); д) во седиштата на органите на државната власт и просторот околу нив, како и резиденцијалните и репрезентативните објекти и околниот простор што им припаѓа на органите на државната власт на Република Северна Македонија; е) во седиштата на странски дипломатско-конзуларни претставништва и нивни резиденции и е) во објекти и простори кои се од посебно значење и интерес за безбедноста на Република Северна Македонија. Исто така, во истата одредба, се ограничува и времето во кое може да се одржи јавниот собир. Вака поставена одредба претставува флагрантно прекршување на правото на изразување на јавен протест загарантирано со бројни меѓународни договори. Дополнително, доколку би се усвоила оваа одредба истата би била противставна.

Во реакциите се вклучи и Блупринт групата за правосудство која остро реагираше на предложените измени и дополнувања на Законот за јавните собири и ги оквалификуваа најавените промени како скандалозни и ограничувачки. Предлог законот беше повлечен од страна на Владата на РСМ.²⁸

²⁷ Член 20 и член 21 од Уставот на РСМ

²⁸ <https://mhc.org.mk/news/bluprint-grupa-nedemokratsko-ogranichuvanje-na-pravoto-na-protest/?fbclid=IwAR1wv9GWzgmSUCXbnvGzEkJTkiyyYGiBxrpclbrj8dMOWlKv3wTEzG7wHvrg>

Попречување на правото на мирен протест во Тетово. Во месец ноември 2019 година група граѓански активисти „#Трансформатори“, поставила три инсталации со фотографии од разни локации во Тетово заедно со нереализирани предизборни ветувања од страна на општината Тетово. По само половина час, изложбата била уништена и отстранета од страна на неколку луѓе кои дошле со службени автомобили од општината Тетово. Ваквиот акт претставува директна повреда на правото на мирен протест изразено преку уметноста како форма на протест.²⁹

ПРАВО ОД РАБОТЕН ОДНОС

Сопствениците на текстилните фабрики здружени во Текстилниот кластер, бараат текстилните работници да работат по 8 и пол часа. Во октомври 2019 година, сопствениците на текстилни фабрики здружени во Текстилниот кластер испратиле писмо до Министерката за труд и социјална политика, Мила Царовска и Министерката за финансии Нина Ангеловска, но и до вицепремиерот Кочо Анѓушев барајќи работното време на текстилните работници да се зголеми на 8 и пол часа, за да може паузата од половина час да им биде платена. Тие тврдат дека поради платената пауза, ефективното работно време на текстилните работници е во суштина 7 и пол часа и поради тоа овие фабрики не се конкурентни во однос на тие од регионот. Сопствениците исто така барале да се укинат празниците за да нема дисконтинуитет во производството односно работниците повеќе да работат. Тие дури и сакаат своето незадоволство од условите за водење на бизнис во земјата да го искажат преку организирање на штрајк.³⁰

Доколку се земе предвид фактот дека текстилните работници се една од најмалку платените групи во нашата држава, а дополнително условите во кои работат се и пониски од пропишаните стандарди, ваквите барања се недозволиви и водат кон кршење на загарантираните работнички права. Со ваквите изјави директно се удира и на достоинството на текстилните работнички и работници, а самите работодавачи го признаваат нивниот досегашен арогантен однос кон нивните вработени и начинот на кој ги третираат во своите погони.³¹

Организацијата Гласен текстилец објави запрепастувачки податоци во однос на состојбата со вработените во текстилната индустрија. Па така, од нивните истражувања може да се увиди дека над 570 текстилни работници пријавиле притисок и вознемирување на работното место. Од нив 474 се жени, а 100 се мажи. Истата организација тврди дека до 38 проценти од текстилните работници работат прекувремено, а на над 70 проценти прекувремената работа не им се исплќа.³³

²⁹ <https://fosm.mk/reakcii/ostra-osuda-za-skandaloznoto-sprechuvane-na-graganski-protest-vo-tetovo/>

³⁰ <https://faktor.mk/ako-e-platena-pauzata-rabotnoto-vreme-da-se-prodolzi-gazdite-na-tekstilnite-fabriki-baraat-pogolema-produktivnost-od-rabotnicite>

³¹ <https://mhc.org.mk/news/drzhavata-mora-da-go-sprechi-robovlatetelskiot-odnos-na-rabotodavachite-vo-tekstilnata-industrija/?fbclid=IwAR0hRTI-LbQ8nLwo0nfeSixKDeLlyN1qvnauNw3TTIp7w19e1q6VtoDaMkl>

³² <https://glasentekstilec.wordpress.com/2019/11/14/%d0%b8%d0%bd%d1%84%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d0%b8%d0%ba-%d0%b1%d1%80%d0%be%d1%98-3-%d0%b2%d0%be%d0%b7%d0%bd%d0%b5%d0%bc%d0%b8%d1%80%d1%83%d0%b2%d0%bb%d1%9a%d0%b5-%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%b8%d1%82/>

³³ <https://glasentekstilec.wordpress.com/2019/11/15/%d0%b8%d0%bd%d1%84%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d0%b8%d0%ba-%d0%b1%d1%80%d0%be%d1%98-4/>

2. Недостатоци во системот за безбедност и здравје при работа. Во текот на јули 2019 година, работник од Скопје паднал од објект во Струга и починал на лице место.³⁴ Државниот инспекторат за труд по поднесено барање за информации за овој случај од страна на Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија, излегол на терен веднаш по несреќата и констатирал дека работникот В.С. (48) од Скопје изведувал кровопокривачки и лимарски работи, при што паднал од висина од околу осум метри и набрзо потоа починал во Општата болница во Струга. ДИТ констатирал дека над починатиот работник не бил извршен здравствен преглед за работа под посебни услови, ниту соодветна обука од областа на безбедност и здравје при работа. Понатаму, до подрачната единица на ДИТ не било доставено известување за започнување на градежни работи и План за безбедност и здравје при работа, што е обврска од Правилникот при работа на привремени градилишта. Исто така, не била извршена проценка на ризик на работни место (монтажер на панели) и не била изготвена изјава за безбедност со која се прецизира начинот и мерките кои треба да се преземат. Констатирајќи ги сите неправилности, од страна на Инспекторатот е поведена кривична пријава против изведувачот како правно лице и против одговорното лице во правното лице. Поведена е и прекршочна постапка од втора категорија согласно член 23 точка 2 од Законот за безбедност и здравје при работа.³⁵

Во октомври 2019 година се случила несреќа на градилиште во Куманово каде биле повредени 10 работници, од кои двајца биле во критична состојба, што повторно ја потврдува нефункционалноста на системот за безбедност и здравје при работа.³⁶ Несреќите во градежната индустрија не се ретки, а мерките кои се преземаат на ова поле се минорни. Иако, од минатата година извештајот на Македонското здружение за заштита при работа евидентирало дека бројот на несреќи во 2018 година оди во нагорна линија во споредба со 2017 година. Здружението потсетува дека донесените законски решенија за водење на евиденција во оваа област потребно е и донесување на подзаконски акти кои точно ќе ги дефинираат потребните податоци при евидентирањето, кои се потребни за подетални истраги, донесување заклучоци и предлагање соодветни мерки. Од здружението исто така утврдуваат дека во праксата нема доволно познавање на обврските на лицата кои треба да учествуваат во деловите од процесот на воспоставување правила за безбедност и здравје при работа, а постои и немарен пристап поради непознавање или други побуди.³⁷

34 <https://makfax.com.mk/crna-hronika/%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D0%B4-85-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%B8-%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B8/>
35 <https://mhc.org.mk/news/podnesena-krivichna-prijava-za-fatalna-nesreka-na-rabotno-mesto-konstatirani-niza-propusti-kaj-rabotodavachot/>

36 <http://mzpr.org.mk/2019/10/30/%d0%b4%d0%b5%d1%81%d0%b5%d1%82%d0%bc%d0%b8%d0%bd%d0%b0-%d1%80%d0%b0%d0%b1%d0%be%d1%82%d0%bd%d0%b8%d1%86%d0%b8-%d0%bf%d0%be%d0%b2%d1%80%d0%b5%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%b8-%d0%bd%d0%b0-%d0%b3%d1%80%d0%b0/>
37 <http://mzpr.org.mk/wp-content/uploads/2019/04/%D0%93%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%A8%D0%95%D0%9D-%D0%98%D0%97%D0%92%D0%95%D0%A8%D0%A2%D0%90%D0%88-%D0%97%D0%90-%D0%9D%D0%95-%D0%A1%D0%A0%D0%95%D0%8C%D0%98-%D0%97%D0%90-2018-%D0%93%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%9D%D0%90-%D0%A4%D0%98%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%95%D0%9D.pdf>

ПРАВО НА ПРИВАТНОСТ

1. Системот за заштитата на личните податоци во државата од мај 2019 година е нефункционален односно делумно функционира. Имено, во Дирекцијата за заштита на личните податоци повеќе од две и половина години нема заменик директор, а веќе шест месеци поминуваат откако таа е и без директор. Ваквата состојба доведува до тоа Дирекцијата да не може да ја реализира својата програма за работа за 2019 година, ниту пак воопшто да може да донесе програма за 2020 година. Ова особено се однесува и на програмата за спроведување на надзор над законитоста на обработката на личните податоци со што се доведува во прашање и реалната заштита на правото на заштита на личните податоци и сигурноста и тајноста на личните податоци, гарантирани со Уставот на Република Северна Македонија. Како последица на немањето директор и негов заменик, Дирекцијата од 20 мај годинава не може, ниту пак реализирала ниту еден редовен надзор, не издала ниту едно мислење на закон или подзаконски акт со кои се уредува обработката на личните податоци, не издала мислење ниту на интерни акти на контролорите кои вршат обработка на лични податоци, повеќе не спроведува обуки од областа на заштитата на личните податоци. Ваквата состојба доведува и до тоа да проектите на Дирекцијата целосно бидат загрозени и воопшто да не започнат со својата реализација, а со тоа да пропаднат и веќе определените средства за оваа намена.

Дополнително отежнување на работата претставува и недонесувањето на новиот Закон за заштита на личните податоци кој треба да ја транспонира Општата регулатива за заштита на личните податоци, која од мај 2018 година се применува во земјите членки на Европската Унија.

Ваквата ситуација придонесе да опадне бројот на граѓаните кои имаат доверба во оваа институција при што истото се одразува и во бројот на поднесени претставки и иницијативи за вонредни надзори во споредба со претходните години.

Во 2018 година најголем број на поплаки се однесувале на социјалните мрежи, директен маркетинг и видео надзор. Во 2019 има зголемен тренд на поднесувања претставки за игрите на среќа организирани од различни правни лица. Она што е важно да се потенцира е дека како резултат на неименувањето на директор и негов заменик на Дирекцијата, и како резултат на тоа, de facto не функционирањето на оваа институција, над 45% од поплаките поднесени од граѓаните не можат да бидат одговорени.

Оттука, доколку не се изврши итен избор на директор и негов заменик до започнување на новиот изборен циклус и неможност за избор се до мај 2020 година, постои опасност Дирекцијата целосно да запре со својата работа а со тоа и иднината на заштитата на обработката на личните податоци на нашите граѓани да биде ставена под знак прашање.

ПРАВО НА ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

Правото на здравствена заштита се гарантира на секој граѓанин на РСМ.³⁸ Здравствената заштита на граѓаните се уредува со Законот за здравствена заштита³⁹ и Законот за здравствено осигурување,⁴⁰ како и со Законот за меѓународна и привремена заштита за лицата баратели на правото на азил, лица со признаен статус на бегалец, лица под супсидијарна заштита и лица под привремена заштита.⁴¹

1. Епидемија на морбили. Огромен број на мали дечиња беа примени на Клиниката за инфективни болести во Скопје, заради заразеност со мали сипаници (морбили). Болеста им предизвикала пневмонија. Дел од децата се на многу мала возраст. За жал во текот на месец февруари поради компликации неколку дечиња на возраст до две години заразени со морбили починале. На територија на Скопје, било утврдено дека вкупно 11000 деца се невакцинирани што предизвикува спречување на стекнување колективен имунитет и сузбивање на епидемијата со морбилите.⁴² Дел од родителите и понатаму одбиваат да ги вакцинираат своите деца, што од друга страна влијае на правото на детето да се образува. Министерот за здравство укажа дека и по завршувањето на епидемијата со морбили, нема да се примаат деца во градинка и училиште кои не се вакцинирани.⁴³

Во правно мислење објавено од страна на Хелсиншкиот комитет велат дека условувањето на упис на детето во основно училиште со приложување на доказ за извршена вакцинација, не претставува дискриминација од причини што ова претставува само еден вид на механизам за заштита и осигурување на правото на детето на здравје. Родителите кои би запишале дете во училиште кое не ги примило потребните вакцини, би ги повредиле правото на здравје на своето и на другите деца кои одат во истото училиште што значи дека задолжителната вакцинација, определена со Законот, не претставува прекумерна мерка.⁴⁴ Од друга страна, согласно Уставот ниту едно дете не смее да остане надвор од образовниот систем имајќи предвид дека основното образование е задолжително.

38 Член 39 ст.1 од Уставот на Република Северна Македонија.

39 Закон за здравствена заштита, Сл. Весник на РСМ бр. бр. 43/12, 145/12, 87/13, 164/13, 39/14, 43/14, 132/14, 188/14, 10/15, 61/15, 154/15, 192/15, 17/16 и 37/16

40 Закон за здравствено осигурување, Сл. Весник на РСМ: бр. 25/20, 34/00, 96/00, 50/01, 11/02, 31/03, 84/05, 37/06, 18/07, 36/07, 82/08, 98/08, 6/09, 67/09, 50/10, 156/10, 53/11, 26/12, 16/13, 91/13, 187/13, 43/14, 44/14, 97/14, 112/14, 113/14, 188/14, 20/15, 61/15, 98/15, 129/15, 150/15, 154/15, 192/15, 217/15, 27/16, 37/16, 120/16, 142/16 и 171/17

41 Закон за меѓународна и привремена заштита, Сл. Весник на РСМ бр.64/18 од ден 11.04.2018, член 35, 61, 72, 73, 74 и 86.

42 <https://sitet.com.mk/pochina-i-13-mesechno-bebe-od-morbili-za-dva-dena-dva-smrtni-sluchai-na-detska-klinika-ushte-eden>

43 <https://sdk.mk/index.php/makedonija/i-po-zavrshuvane-na-epidemijata-nema-da-se-primaat-nevaktsinirani-detsavo-gradinkite-i-uchilishtata-veli-filipche/>

44 <https://mhc.org.mk/news/pravno-mislenje-za-najavata-deka-nevak/>

2. Вакцини со погрешни декларации. Во текот на февруари оваа година од страна на Основното јавно обвинителство била дадена наредба за безбедување на МРП вакцини со погрешни декларации кои се наоѓале во просториите на правното лице “Македонија лек”, а не биле уништени.⁴⁵ По еден месец од обезбедувањето на вакцините, Министерството за здравство и Агенцијата за лекови и медицински помагала откриле дека се работи за исправни вакцини на кои биле залепени погрешни декларации. Но, и покрај тоа Министерот за здравство смета дека увозникот треба строго да се казни. Агенцијата извести дека по контролите во здравствените домови пронашле 624 кутии вакцини со погрешни декларации. Сите се повлечени од здравствените домови поради погрешни декларации со одлука да се уништат.⁴⁶

ПРАВО НА ЗДРАВА ЖИВОТНА СРЕДИНА

Според Уставот на Република Северна Македонија, „Секој човек има право на здрава животна средина. Секој е должен да ја унапредува и штити животната средина и природата. Републиката обезбедува услови за остварување на правото на граѓаните на здрава животна средина“. Правото на здрава животна средина произлегува од правото на живот кое е неприкосновено, се гарантира со повеќе важечки прописи во РМ и со ратификувани меѓународни договори.⁴⁷

1. Загадениот воздух и понатаму проблем во дел од градовите на територијата на нашата држава. Зголемениот број на ПМ 2.5 и ПМ 10 честичките во воздухот се сè уште проблем што допринесува за негово загадување, без разлика на годишното време. И покрај тоа што надлежните тврдат дека преземаат мерки согласно Планот за чист воздух⁴⁸ кој треба да придонесе за намалување на аерозагадувањето, ситуацијата на терен е иста. Се смета дека на територијата на државата има повеќе од илјада диви депонии каде се гори секаков вид на отпад кој претходно не се селектира.⁴⁹ Сето ова, се рефлектира негативно врз животната средина, а дополнително влијае на влошување на здравјето на луѓето. Согласно статистики направени од Светската здравствена организација во текот на 2018 година биле забележани нови 7807 случаи на заболување од рак, од кои 1158 биле со рак на белите дробови.⁵⁰

На крајот од месец ноември беше одржан Марш за чист воздух во организација на иницијативи и граѓански организации во чиј фокус е заштитата на животната средина, од кој протест произлегоа неколку барања до сите надлежни институции во областа на урбанизмот, сообраќај, хидроцентралите, заштитените подрачја итн.⁵¹

45 <https://sitet.com.mk/ojo-izdade-naredba-za-obebeduvanje-na-mrp-vakcinite-so-pogreshni-deklaracii>

46 <https://a1on.mk/macedonia/eden-mesec-nema-kazna-za-makedonijalek-za-pogreshnite-vakcini/>

47 <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43mac.pdf>

48 <https://vlada.mk/PlanZaChistVozduh>

49 <https://www.vecer.press/%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D1%87%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%9A%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B4%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B8/>

50 <https://gco.iarc.fr/today/data/factsheets/populations/807-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-fact-sheets.pdf>

51 https://www.facebook.com/pg/skopjesmogalarm/photos/?ref=page_internal

2. Заштитата на Охрид под УНЕСКО доведена во прашање. Во текот на 2019 година на градот Охрид му беше доведен во прашање статусот на заштита согласно УНЕСКО поради бројните прекршувања на меѓународно прифатените стандарди но и поради несовесноста на граѓаните за грижата за животната средина и културните добра. Па така, во почетокот на годината, беше забележано палење на трската во Охридското езеро што е забрането и казниво со закон.⁵² Понатаму, проблем претставуваат и бројните дивоградби изградени долж охридското крајбрежје кои од комисијата на УНЕСКО забележуваат дека под итно треба да се сршат, за Охрид да не го изгуби својот статус на заштитен град. Од страна на надлежните беше најавено рушење на овие градби, а беа усвоени и предлог мерки како реакција на настанатата ситуација.⁵³

3. Загадување на животната средина со метил акрилат мономер од ОХИС. На почетокот на ноември 2019 година, при миеење на цистерна во кругот на фабриката „ОХИС“, се излеал метил акрилат мономер.⁵⁴ Истекувањето го пријавиле граѓани кои почувствувале одредени здравствени потешкотии и непријатна миризма. Единицата на АРМ за нуклеарно, хемиско и биолошко оружје учествуваше во санација на состојбата со излеаниот токсичен отпад. Дел од граѓаните се жалеле на главоболки, чешање на грлото и печење на очите.⁵⁵ Опасното влијание на метил акрилат мономерот врз здравјето на луѓето го потврдува и д-р. Андон Чибишев од Клиниката за токсикологија, кој вели дека во допир со кожата, метил акрилатот предизвикува тешки последици и оштетувања, додека изложеноста на поголеми концентрации може да доведе до оштетување на сетилото за вид.⁵⁶ Тој исто така истакнува и некои пропусти при справување со истекувањето на отровната супстанција во кругот на „ОХИС“, односно дека службениците на МВР во и околу фабриката „ОХИС“ биле без никаква заштита, спротивно на европските стандарди кои велат дека во радиус од 50 метри не смее никој да се приближи без заштитна маска и облека.⁵⁷

Министерството за животна средина и просторно планирање има преземено мерки за санирање на излевањето на материјата, преку прекривање на просторот со пилевина и нејзино безбедно отстранување.⁵⁸ Државниот инспекторат за животна средина, врз основа на членот 24 од Законот за управување со отпад, ја казни фирмата „Екоцентар 97“ која ја спроведува постапката за чистење на хемикалиите во кругот на „ОХИС“, поради невнимание при процесот на пакување на хемикалиите. Според резултатите кои Државниот инспекторат за животна средина ги добил од АРМ и Универзитетот „Гоце Делчев“ од Штип, немало загадување на почвата и воздухот.⁵⁹

52 <https://antropol.mk/2019/03/09/ohrid-sos-povtorno-se-pali-trska-na-ohridskoto-krajbrezje/>

53 <https://www.radiomof.mk/foto-ohrid-sos-almira-za-unishtuvanje-na-strushkoto-krajbrezhe/>

54 <https://tocka.com.mk/vesti/320704/za-da-ostane-vo-unesko-ohrid-ke-zabrani-gradenje-na-krajbrezjeto-urivanje-i-ke-janami-katnosta>

55 <https://www.mkd.mk/makedonija/skopje/vo-ohis-se-izleala-cisterna-so-opasni-hemikalii-policijata-go-chuva-vlezot>

56 <https://fokus.mk/armijata-vleze-vo-ohis-nema-informatsii-kako-izlevaneto-na-opasniot-otpad-vlijae-na-lugeto/>

57 <https://fokus.mk/chibishev-pogolemi-kolichini-od-istecheniot-metil-akrilat-monomer-vo-ohis-mozhe-da-dovede-i-doshetuvane-na-setiloto-za-vid/>

58 <https://fokus.mk/chibishev-pri-havarija-kako-vo-ohis-nikoj-ne-treba-da-se-priblizhi-vo-radius-od-50-metri/>

59 <https://www.mkd.mk/makedonija/sudstvo/ministerstvo-za-zhivotna-sredina-opasnata-technost-vo-ohis-e-celosno-sobrana-nema>

59 <https://sdk.mk/index.php/dopisna-mrezha/3-000-evra-kazna-za-ekotsentar-97-za-izlevaneto-na-opasni-hemikalii-vo-ohis/>

ПРАВА НА ДЕЦАТА

Под поимот дете се подразбира секое лице кое нема навршено 18 години. Во сите активности кои се однесуваат на децата, од примарно значење е најдобриот интерес на детето без оглед дали ги спроведуваат јавните или приватните институции за социјална заштита, административните органи или законодавните тела. Државите членки се обврзуваат на детето да му обезбедат заштита и грижа која е неопходна за негово добро, имајќи ги предвид правата и обврските на неговите родители, законските старатели или другите поединци кои се правно одговорни за детето, и за таа цел ги преземаат сите потребни законодавни и административни мерки.⁶⁰ Оваа година се одбележа 30 години од усвојувањето на Конвенцијата за правата на детето.

1. Најдобриот интерес на детето - сè уште непознат концепт при заштита на правата на децата. Најдобриот интерес на детето како основен принцип и вредност при постапување со деца е воспоставен со Конвенцијата за правата на детето и е вметнат во некои од нашите закони (на пример Законот за правда за децата). Но, поради недостиг на конкретни критериуми за објаснување и дефинирање на тоа што означува овој принцип, многу од институциите ниту знаат како истиот да го применат или воопшто и не го земаат предвид при постапувањето. Во текот на 2019 година од неколку странки кои пријавиле во нашата канцеларија но и во надлежните институции дека се жртви на семејно насилство, без разлика на итноста на постапувањето и потребата на заштита и згрижување на децата во конкретниот предмет, се наоѓаме во една незавидна ситуација. Адвокатите кои се ангажирани за заштита на правата на овие лица, мора да испраќаат по неколку ургенции за итно постапување и преземање дејствија, или пак се случува жртвите да се неколку пати повикани на разговор во различни институции. Па се поставува прашањето, дали е во најдобар интерес на детето одолговлекувањето на постапката, недостигот од мултисекторски пристап и одењето во неколку институции кои бараат да се раскаже случајот одново и одново?

2. Движење за ставање крај на насилството врз децата. Министрите за внатрешни работи, образование и наука, труд и социјална политика, здравство и правда од Владата на РСМ потпишаа формална заложба за пристапување кон Глобалното партнерство за ставање крај на насилството врз децата. Со оваа заложба РСМ ќе стане дваесет и седма земја предводник во рамките на Глобалното партнерство за ставање крај на насилството врз децата и се обврза да спроведе конкретни активности до 2022 година за постепено ставање на крај на насилството врз децата.⁶¹ Насилството врз децата е насилство врз целото општество и потребно е сите чинители заедно да се борат и создадат систем во кој децата ќе растат безбедни без страв во средина која поттикнува, а не стигматизира.

⁶⁰ Член 2 и 3 од Конвенцијата за правата на детето, член 42 од Уставот на РСМ

⁶¹ <https://a1on.mk/macedonia/vladata-potpisha-zaednichka-zalozhba-so-koja-stana-del-od-globalното-dvizhenje-zastavanje-kraj-na-nasilstvoto-vrz-decata/>

3. Новиот Закон за основното образование предизвика голема дебата и реакции во однос на промените кои ги содржи. На донесувањето на новиот Закон за основното образование, кој беше донесен во јули 2019 година од страна на Собранието на РСМ, му претходеше огромна дебата и бројни реакции од страна на граѓанскиот сектор, академската фела, но и Народниот правобранител на РСМ.⁶² Во Законот се внесуваат бројни промени особено во делот на инклузивното образование. Новиот закон предвидува вклучување на децата со попреченост во редовното образование, но она на што голем дел од организациите и стручните лица посочија, е дека на терен децата со попреченост и нивните семејства се соочуваат со предрасуди и дискриминација при запишувањето во редовните училишта, но и во текот на образовниот процес. Притоа, потребно е допрецизирање на многу одредби во однос на тимовите кои би биле вклучени за помош на детето во училиштата, тука вклучувајќи ги образовните асистенти, користење на ресурси кои ќе одговараат на потребите на децата, обезбедување на техничко материјални услови прилагодени на потребите на децата со попреченост итн.

4. Нееднаков третман на децата при обезбедување на прочистувачи на воздух во училиштата.⁶³ Во обид барем малку да се намали штетата предизвикана од отровниот воздух, општините уште во текот на 2018 година набавија прочистувачи на воздух за детските градинки, додека пак Град Скопје со прочистувачи ги опреми средните училишта. Единствени кои сè уште немаат обезбедено прочистувачи се учениците од основното образование. Општините немаат обезбедено средства за набавување на оваа опрема, иако дел од нив уште минатата година најавија дека откако ќе се набават прочистувачи на воздух за секоја занимална во градинките, ќе почнат да ги опремуваат и основните училишта, со цел да им се овозможи еднаков третман на сите деца.

5. Пријавени случаи на насилство сторени од страна на наставници спрема ученици. Во текот на 2019 година се пријавени неколку случаи на физичко и психичко насилство сторено од страна на наставници спрема ученици во рамки на училиштето, што претставува флагрантна повреда на детските права. Два од неколкуте случаи се пријавени во МВР на територијата на град Скопје и се забележани во дневните билтени на институцијата.⁶⁴ Иако заштитата е сеопфатен и сложен процес во истиот треба да бидат вклучени сите заинтересирани страни почнувајќи од вработените во училиштата, децата/учниците но и родителите/старателите. Важно е да се укаже на штетните последици по здравјето, развојот и достоинството на децата односно учениците од изложено насилство, злоупотреба или пак, занемарување.⁶⁵ Ваквите дејствија од страна на училишниот кадар се казниви и согласно Кривичниот законик.

62 http://ombudsman.mk/mk/aktivnosti/241580/zamenik-narodniot-pravobranitel-g-gja_vaska_bajramovska_-_mustafa_uchestvuvashe_na_javna_rasprava_po____.aspx

63 <https://www.slobodenpecat.mk/deczata-od-osnovnite-uchilishta-diskriminirani-opshinite-ne-razmisluvata-da-im-nabavat-prochistuvachi-na-vozduh-roditelite-sami-se-organiziraat/>

64 Линк од евидентирани случаи <https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1433>

<https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1643>

65 <https://hera.org.mk/wp-content/uploads/2018/12/priracnik-nastavnici-print.pdf>

6. Зголемен број на евидентирани случаи на врничко насилство во МВР. Во дневните билтени на МВР, но и од извештаи на други организации се забележува зголемен број на предмети каде постои врничко насилство и ширење на говор на омраза меѓу деца и соученици.⁶⁶ Загрижувачки е фактот што има случаи каде децата користат и остри предмети при физичкиот напад. Па така на пример во март 2019 година во СВР Скопје било пријавено дека на улица „Гоце Стојчевски“ во Скопје, 14-годишник од Скопје физички нападнал 13-годишно момче, исто така, од Скопје, при што со остар предмет му нанел убодна рана.⁶⁷ Во еден друг таков настан, на насилството имало фатални последици по животот на 17-годишно момче.⁶⁸

Потребно е сите чинители заедно да преземат мерки за превенција и спречување на овој вид насилство особено во рамки на образовниот процес. Она што е од клучна важност е вметнувањето на овој поим во Кривичниот законик во измените од крајот на 2018 година.

7. Државниот просветен инспекторат не констатирал проблем кога деца од основно образование во Гостивар изразиле со војнички поздрав, благодарност за турските донации во училиштето. Во текот на месец октомври на фејсбук страната на основното училиште „Мустафа Кемал Ататурк“ од Гостивар биле објавени слики на кои се гледаат ученици и дел од наставниот кадар и родителите на учениците како изведуваат војнички поздрав, а во позадина се гледа турското знаме. По острире реакции на невладиниот сектор и Министерството за образование и наука, Државниот просветен инспекторат направил инспекциски надзор и притоа не констатирал злоупотреба на учениците за политички цели. Инспекторатот утврдил дека поздравот не бил војнички, туку бил направен во знак на благодарност на турските донации во училиштето. Претставниците на училиштето, директорот и помошник директорот нагласуваат дека за наведениот настан нема никаква друга замисла, освен да се изрази една благодарност за донациите на Република Турција. Поаѓајќи од горното, не може да се констатира дека настанот имал друга позадина, освен тоа што го изјавуваат претставниците на училиштето“, велат инспекторите.⁶⁹

Но, од сликите и објавената содржина на фејсбук страната на училиштето доколку се преведе истата, јасно укажува дека се упатува поздрав во знак на поддршка на прекуграничната турска офанзива, која алудира на таа во Сирија.⁷⁰ Ваквиот настан значи директна злоупотреба на децата и повреда на нивните права заштитени со многу меѓународни и национални документи вклучително Законот за заштита од децата, но и Законот за основното образование каде експлицитно се забранува секаков вид на политичко организирање и дејствување во основното образование.

⁶⁶ Линк од евидентирани случаи: <https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1452>

<https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1453>

<https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1454>

⁶⁷ Линк од евидентирани случаи <https://mvr.gov.mk/izvadok-od-dnevni-nastani/1432>

⁶⁸ <https://mhc.org.mk/news/govor-od-omraza/zagrizhuvachki-zgolemeno-nasilstvo-pomegu-mлади-lica-institucite-da-vlozhat-seriozni-napori-za-prevencija-na-dela-od-omraza/>

⁶⁹ <https://www.radiomof.mk/prosveten-inspektorat-pozdravot-na-gostivarskite-osnovci-ne-bil-vojnichki-tuku-blagodarnost-za-turskite-donacii/?fbclid=IwAR13m9XAnoTgBKuAWQhslPDEoDH1LQ4mY4ud4MouzTWCcQoTjJVfRjvz37Q>

⁷⁰ <https://www.radiomof.mk/helsinshki-osuda-za-zloupotrebuvanjeto-na-uchenicite-od-mustafa-kemal-ataturk/>

ПРАВО НА ДРЖАВЈАНСТВО И ПРАВЕН ИДЕНТИТЕТ

Лице без државјанство е лице кое ниту една држава не го признава како свој државјанин, согласно нејзините закони и прописи. Бездржавјанството е состојба на ранливост. Лицата кои се бездржавјани најчесто немаат пристап до здравствена заштита, образование, вработување, социјална помош, и се во ризик да бидат приведени поради непоседување на документи со кои би го докажале нивниот идентитет. Од овие причини, лицата без државјанство живеат на маргините на општеството.⁷¹

1. Постапка за упис во матична книга на родените. Во однос на постапката за упис во матична книга на родените нема некои посебни промени ниту подобрувања во текот на 2019 година. И понатаму постапките траат повеќе години, целата доказна постапка е заснована на арбитражно одлучување на службеното лице во однос на тоа кои докази се потребни да се достават во поткрепа на барањето за дополнителен упис и е различна од случај до случај. Во одредени случаи, за деца кои се родени во болница и за кои има службен доказ за раѓањето, се инсистира на дополнителни докази, како на пример: изјави, потврди од педијатар, па во некои случаи и ДНК анализа, што дополнително ја усложнува и одолговлекува постапката.

Од страна на Управата за водење на матични книги забележано е грубо кршење на правата на лицата кои не се запишани во матичната книга на родените. Имено, постапките кои беа започнати со поднесување на барање за време на јавниот повик во 2018 година, не се започнати со решавање, дотолку повеќе што предметите не се уште доставени до надлежните матични служби.

Од страна на Министерството за труд и социјална политика и Управата за водење на матични книги во рамки на Акцијата за упис во матична книга на незапишаните деца, беше донесен предлог Закон за лицата без граѓански идентитет. Со овој закон, беше замислено сите лица кои се идентификувани со јавниот повик во 2018 година, лицата родени пред јавниот повик за кои е поведена постапка за дополнителен упис, како и за деца кои ќе се родат по спроведувањето на јавниот повик, да им се одреди посебен граѓански статус и да бидат запишани во посебна матична книга на родените. Целта на одредувањето на посебен граѓански статус е да им се овозможи пристап до правото на образование, здравствена заштита, социјална заштита и вработување со социјално осигурување, до завршувањето на постапката за упис во матичната книга на родените, согласно закон. Овој закон, за жал се уште не е донесен. На инсистирање на невладиниот сектор, бидејќи на терен беа пронајдени додатни случаи на незапишани лица кои не се идентификувани со јавниот повик, беше спроведен уште еден јавен повик, во месец јуни 2019 година во траење од еден месец.

⁷¹ <http://myla.org.mk/wp-content/uploads/2016/09/Nasite-nevidlivi-deca.pdf>

2. Постапка за регулирање на престој на долготрајните вообичаени жители. Во јуни 2019 стапи на сила новиот Закон за странци. Во член 132 од овој закон, законодавецот предвиде новини во однос на регулирањето на престојот на лицата кои биле државјани на СФРЈ, а кои во РСМ на 8 септември 1991 година имале пријавено живеалиште и продолжиле да живеат на нејзината територија, како и нивните деца постари од пет години. Согласно овој член, оваа категорија затекнати странци или долготрајни вообичаени жители ќе се стекнат со право на постојан престој.

Ова е позитивна новина која е воведена со новиот Закон за странци, бидејќи оваа категорија на лица, кои не се запишале ниту во државјанство на земјата на потекло ниту во македонско државјанство во РСМ имаа големи проблеми во однос на регулирањето на својот престој.

Од страна на претставниците на МВР-Одделение за странци и реадмисија ни беше посочено дека овие лица, потребно е да поднесат барање за постојан престој. Постапката трае од прилика четири месеци и доколку министерството одлучи позитивно, ќе биде донесено решение со кое на овие лица ќе им се признае право на постојан престој.

До сега, се уште не сме сретнале позитивно одговорено барање во однос на овој член, со оглед на тоа што постапките за одредување постојан престој се уште не во тек.

ПРАВО НА АЗИЛ И ИНТЕГРАЦИЈА НА БЕГАЛЦИ

Статусот на бегалец е регулиран со Женевската конвенција што се однесува на статусот на бегалците од 1951 година. Странската држава му го гарантира статусот на лице што има основан страв од прогонување во неговата држава на потекло врз основа на раса, вероисповед, националност, припадност на одредена социјална група или политичко мислење. Ако странската држава смета дека некој мигрант треба да се заштити, од причини кои не се предвидени со Женевската конвенција, може да одлучи да му даде супсидијарна заштита наместо статус на бегалец.⁷²

1. Постапка за признавање право на азил. Заклучно со месец октомври 2019 година МЗМП застапуваше 178 нови баратели на азил во РСМ, и тоа 61 мажи, 17 жени и 100 деца од кои 78 биле непридружувани. Секторот за азил при МВР го продолжи статусот на 2 лица под супсидијарна заштита од Сирија. Во 2019 година МВР не призна ниту еден статус на признаен бегалец, ниту додели супсидијарна заштита. Во некои предмети, правниот основ кој се применува за донесување негативните решенија на Секторот за азил не соодветствува со наведената фактичка состојба на случајот.

⁷² https://www.echr.coe.int/Documents/COURTalks_Asyl_Talk_MKD.PDF

2. Судската заштита пред управните судови на барателите на азил во РСМ е долга и неефикасна. Заклучно со октомври 2019, УС на РСМ донел 34 пресуди, додека Вишиот управен суд донел 26 пресуди во однос на прашања поврзани со азилот и меѓународната заштита. Во постапките пред Управниот и Вишиот управен суд е забележано дека постои одолговлекување на постапката и непочитување на предвидениот законски рок од 2 месеца. Постапката пред УС на РСМ до донесување на пресуда во просек трае 255 дена, додека постапката пред ВУС на РСМ трае 501 ден од поднесување на жалбата со што се прекршува правото на судење во разумен рок загарантирано со ЕКЧП и правилото за итност на постапката предвидено во ЗМПЗ. Постојат предмети за кои е поднесена тужба или жалба уште во 2016 и 2017 година, но управните судови се уште не одлучиле по нив. Надлежните судови, до денес, во ниеден предмет од областа на азилот не одлучиле мериторно, ниту одржале јавна расправа, иако согласно Законот за управните спорови предвидена е ваква можност. Вишиот управен суд, продолжува со праксата на потврдување на пресудите на Управниот суд во повеќето случаи.

3. Оневозможен пристап на пазарот на труд за барателите на азил. На барателите на азил не им е овозможено остварување на правото на слободен пристап на пазарот на труд кое е предвидено со членот 48 од Законот за азил и привремена заштита и членот 61 од Законот за меѓународна и привремена заштита. Причината за ова е непостоење законска можност за определување на матичен број на барателите на азил, како еден од условите тие да бидат заведени во Агенцијата за вработување на РСМ и да имаат пристап до пазарот на труд. На барателите им се прекршува ова основно право, кое иако е законски предвидено, неговата реална примена во практиката е оневозможена при непостоење на начин за решавање на ова прашање.

4. Остварување на права пред Управата за водење на матични книги.⁷³ Согласно Европската конвенција за човекови права и позитивното право во РСМ, на секој човек му се гарантира правото на брак доколку ги исполнува законските услови. Меѓутоа, при обид за остварување на ова право од страна на барател на азил се создаде несигурна ситуација и одолговлекување на постапката од непознати причини. Во овој случај надлежните служби не знаат да постапат соодветно и со тоа се повредува ова основно човеково право. Од друга страна, во постапката за склучување на брак на лице со признаено право на азил заради супсидијарна заштита или признаен бегалец, како потребни документи кои ги бара Управата за водење на матичните книги се документите од земјата на потекло: Извод од матична книга на родени и Уверение за слободна брачна состојба.

Во постапките за признавање на татковство пред Управата за водење на матичните книги врз децата родени во вонбрачна заедница чии родители се лица со признаено право на азил како потребни документи се барани документите за родителите од нивната земја на потекло и тоа:

⁷³ Податоците за овие случаи МЗМП ги стекнува во текот на својата работа со лицата од заштита на УНХЦР, како имплементирачки партнер во процесот на заштита на оваа ранлива категорија.

Извод од матична книга на родени и Уверение за слободна брачна состојба што не беше случај пред 2017 година. Овој проблем во постапките за признавање на татковство се појави од 2017 година со промена на раководните лица во УВМК.

Нејасно е зошто овие документи се барани од страна на овие органи и покрај тоа што се знае дека овие лица се со признаено право на азил во Северна Македонија, а со тоа тие се под меѓународна заштита и не можат и не сакаат да остварат контакт со нивната земја на потекло поради опасност за нивната безбедост.

Издавањето на сите лични и статусни документи во Северна Македонија се во надлежност на Секторот за азил при МВР на РСМ.

Во постапките пред Управата за водење на матичните книги за упис на новороденче чии родители се лица со признаено право на азил, се подолги од истите постапки за македонски државјани. Овие постапки траат долго бидејќи родителите со признато право на азил треба дополнително да прибават Уверение за својот статус од Секторот за азил при МВР и да го достават до Управата, доколку истиот документ се прибавува по службена должност постапката може да трае неколку месеци. Како и по прибавување на извод од МКР за новороденото дете истиот треба да се достави до Секторот за азил при МВР од страна на родителите со цел да се определи матичен број за истото, со цел детето да добие пристап до здравствените и социјалните услуги.

5. Пречки при остварување на правото на државјанство. Во постапките за прием во државјанство на РСМ на лицата со признато право на азил, иако е постигнат главниот услов за законски престој од 8 години за лице под супсидијарна заштита и 6 години за признаен бегалец во РСМ, како пречка во процесот на натурализација се некои од условите предвидени во член 7 од Законот за државјанство. Имено се работи за потребните документи од земјата на потекло - Уверение дека не се води кривична постапка, Уверение од криминално досие и доказ за отпуст од досегашното државјанство.

Дополнително, покрај овие документи, Секторот за државјанство при МВР бара и документи од матичната држава што не се законски предвидени, како што се извод од матична книга на родени и уверение за брачна состојба (ако лицето е во брак). Во однос на потребниот доказ за местото на живеење во постапката за прием во државјанство на РСМ, согласно условите предвидени во член 7 од Законот за државјанство на РСМ странецот треба да „има обезбедено живеалиште“. Повеќето од лицата под супсидијарна заштита живеат во изнајмени куќи кои се во постапка на легализација (поради евтина закупнина) или се предмет на оставинска постапка и сопствениците на овие куќи не поседуваат имотен лист. Секторот за државјанство по свое толкување како доказ за обезбедено живеалиште го смета поседувањето на имотен лист или договор за закуп заверен на нотар (за склучување на овој договор на нотар потребен е имотен лист за објектот што се издава под закуп) иако како таков не е наведен во Законот за државјанство на РСМ.

ПРАВА НА СТРАНЦИ И МИГРАНТИ

Континуирано продолжување на кризната состојба, но без подобрување на условите во центрите и пристапот до права за мигрантите. Ако за минатата година карактеристичен беше големиот број на мигранти од Иран што пристигнуваа во прифатно-транзитните центри во Гевгелија и Куманово, почетокот на 2019 година го одбележа намалување на новите пристигнувања во центрите. Откако Србија го укина безвизниот режим со Иран на 8 октомври минатата година,⁷⁴ помал број на мигранти со потекло од Иран пристигнуваа во државата. Сепак, од април 2019 година повторно порасна бројот на новопрестигнати мигранти особено на оние со потекло од Авганистан (378) и Пакистан (439) кои беа сместувани во центрите.⁷⁵

Иако на мигрантите им беа обезбедувани основните потреби, сепак со дел од нив не се постапуваше на начин соодветен на нивната положба и специфични потреби. Во транзитните центри нема соодветни услови за третман и лекување на лицата кои имаат потреба од специјализирана медицинска помош, како и помош при извршување на секојдневните обврски, но и покрај тоа, пракса беше овие лица да се сместуваат во центрите.⁷⁶ Што се однесува на непридружувани деца кои пристигнуваа во прифатно-транзитните центри, редовно им беше назначуван старател од редот на социјалните работници при МТСП, со што формално беа испочитувани СОП за постапување со непридружувани деца-странци. Сепак, децата во центрите не се дел од формалниот систем на образование во државата, и покрај законското право на основно образование под еднакви услови како и децата државјани на РСМ.⁷⁷ Исто така отсуствува посериозно постапување и контрола над нив, со оглед на фактот што како ранлива категорија лица се потенцијални жртви на трговија со луѓе.⁷⁸

Во отсуство на правен статус, на мигрантите им беше оневозможен пристап до други права и слободи, вклучувајќи го и правото слободно да се движат на територијата на државата. Согласно податоците на МВР, во текот на годината не била издадена ниту една потврда за искажана намера за поднесување на барање за признавање право на азил.⁷⁹

74 <https://www.seattletimes.com/business/serbia-abolishes-visa-free-travel-with-iran-over-eu-pressure/>

75 Квартален извештај за состојбата со човековите права на мигрантите и бегалците на терен (јануари-март), Македонско здружение на млади правници, достапен на: <http://myla.org.mk/wp-content/uploads/2019/08/MKD-Quarterly-Field-Report-on-the-Status-of-Migrant-and-Refugee-Human-Rights-Jan-Mar-2019.pdf>

76 Квартален извештај за состојбата со човековите права на мигрантите и бегалците на терен (април-јуни), Македонско здружение на млади правници, достапен на: <http://myla.org.mk/wp-content/uploads/2019/10/MKD-Quarterly-Field-Report-on-the-Status-of-Migrant-and-Refugee-Human-Rights-Apr-Jun-2019.pdf>

77 Квартален извештај за состојбата со човековите права на мигрантите и бегалците на терен (јули-септември), Македонско здружение на млади правници

78 Народен правобранител, Посебен извештај за состојбите во прифатните центри за сместување и задржување на бегалци/мигранти, 14.10.2019

79 <https://civilmedia.mk/za-kogo-ne-zvoni-zvoncheto/>

78 Народен правобранител, Посебен извештај за состојбите во прифатните центри за сместување и задржување на бегалци/мигранти, 14.10.2019

79 Податоците се добиени преку алатката слободен пристап до информации од јавен карактер и се однесуваат на периодот 01.01.2019-30.09.2019

Од друга страна, 105 лица побарале азил во прифатно-транзитните центри, од кои мнозинството во центарот во Гевгелија (85). Секој од нив добил можност и поднел барање за азил во најблиската полициска станица и потоа бил пренесен во Прифатниот центар за баратели на азил во Скопје, согласно ЗМПЗ. Сепак, забележани се одложувања во однос на усното поднесување на барањето за азил откако веќе било искажано пред полицијата во транзитниот центар и во пренесувањето во центарот во Скопје.⁸⁰ Она што е особено загрижувачко е дека Народниот правобранител евидентирал селективност во пристапот до постапката за азил, односно случаи кога на лицата им било оневозможено да поднесат барање за азил со изговор од службените лица дека секако нема да добијат меѓународна заштита и ќе бидат протерани во Грција.⁸¹

Тешки последици по дел од мигрантите кои патуваа на неофицијални рути и со помош на криумчари. Според официјалните податоци на МВР, во текот на 2019 година биле откриени 34 случаи на криумчарење на мигранти, со кои е спречен обид за криумчарење на 1106 мигранти.⁸² Во дневните билтени кои МВР редовно ги објавува на интернет страницата, можат да се забележат случаи во кои мигрантите се здобиле со телесни повреди или починале како резултат на постапувањето од страна на криумчарите во обид да се сокријат од полицијата. Така, во март шест мигранти се здобиле со тешки телесни повреди, а едно лице починало, откако добиле насока од криумчарот да скокнат во обид да и побегнат на полицијата. Во текот на јуни, обидот нерегуларно да транзитираат низ државата имал тешки последици за двајца мигранти во два одвоени случаи. Во првиот случај, мигрант се здобил со повреди од струен удар од електричниот вод на товарен воз, а во вториот, мигрант бил удрен со товарен воз близу Демир Капија и починал на местото на настанот. Во текот на јули, МВР известило за три случаи со тешки последици за мигрантите, од кои, во еден биле повредени 34 лица откако возилото во кое биле криумчарени се превртило, од кои тројца се здобиле со сериозни повреди. Во друг случај, било извршено разбојништво врз две лица од Пакистан, а во трет, четворица мигранти од Пакистан биле нападнати од други лица, при што двајца од нив се здобиле со убодни рани. Во сообраќајна несреќа која се случила во август на автопатот Демир Капија - Неготино, починало едно лице од Бангладеш, четири биле хоспитализирани откако се здобиле со тешки телесни повреди, а осуммина биле полесно повредени. Во септември повторно во сообраќајна несреќа, биле тешко повредени двајца мигранти од Авганистан.⁸³

80 Податоци согласно статистиките на Македонското здружение на млади правници

81 Народен правобранител, Посебен извештај за состојбите во прифатните центри за сместување и задржување на бегалци/мигранти, 14.10.2019 достапен на: <http://ombudsman.mk/upload/NPM-dokumenti/izvestai/Poseben%20izvestaj-januari-avgust%202019.pdf>

82 Податоците се добиени преку алатката слободен пристап до информации од јавен карактер и се однесуваат на периодот 01.01.2019-30.09.2019

83 Сите податоци се преземени од Дневните билтени на МВР, кои се објавувани на <https://mvr.gov.mk/dnevni-bilteni>

Практиката на незаконски враќања (push-backs) продолжи со зголемен интензитет во текот на 2019 година. Дел од мигрантите кои биле пресретнати и откриени од страна на полицијата за време на акциите за спречување на криумчарење на мигранти, биле испратени во прифатно-транзитниот центар “Винојуг” од каде што потоа се вратени во Грција во отсуство на формална постапка за враќање. Согласно податоците на МЗМП, од почеток на годината до крајот на октомври, на овој начин биле вратени вкупно 17474 мигранти што е повеќекратно зголемување споредено со истиот период минатата година. Од аспект на правата на мигрантите кои биле вратени, проблематично е тоа што не биле земено предвид нивните индивидуални околности, ниту пак тие добиле можност да побараат азил и да се жалат против ваквото постапување со што државата ја повредила забраната за колективно протерување предвидена во ЕКЧП.⁸⁴

Недостасува пристап до одредени права на странците кои се лишени од слобода во Прифатниот центар за странци. Од почетокот на 2019 година до крајот на септември во Прифатниот центар за странци во Скопје биле задржани 318 странци.⁸⁵ Со оглед на тоа дека Прифатниот центар за странци е објект од затворен тип во кој не се овозможуваат редовни прошетки на свеж воздух, може да се констатира дека условите на задржување се слични на затворските, спротивно на насоките на Специјалниот известувач на ОН за човековите права на мигрантите според кои миграциските центри за задржување не треба да имаат еднакви или слични услови со затворите” и тие на УНХЦР според кои условите треба да бидат хумани и достоинствени.

Како и претходно, како основен проблем се идентификува и неинформираноста во поглед на основот на задржување и текот на постапките, како и достапноста на информациите на јазик кој странците го разбираат. Во насока на заштита на правата потребно е странците да бидат информирани за трите основни права за време на задржувањето, односно правото на бранител, правото на лекар и правото да го известат своето семејство за изречената мерка. Исто така, прифатниот центар за странци не ги задоволува ниту домашните, ниту меѓународните стандарди за задржување на ранливите категории на лица. Во оваа смисла, центарот „потфрлува“ и во поглед на просторните услови и во поглед на кадровските капацитети. И покрај тоа, во текот на годината биле сместени 30 непридружувани деца и 9 лица од женски пол.⁸⁶

Сместувањето на децата во вид на установа која не нуди нивен постојан надзор, континуирано внимание од стручни лица и професионалци коишто ќе овозможат психосоцијална поддршка со соодветни креативни и образовни активности соодветни за возраста на децата е повреда на меѓународните обврски што државата ги има преземено.

⁸⁴ Податоци согласно статистиките на Македонското здружение на млади правници

⁸⁵ Податоците се добиени преку алатката слободен пристап до информации од јавен карактер и се однесуваат на периодот 01.01.2019-30.09.2019

⁸⁶ Ibid

Хуманиот третман и безбедното сместување на лицата бегалци, особено на непридружуваните деца имајќи ја предвид нивната ранливост и ризик да станат жртви на трговија со луѓе се установени со Конвенцијата за правата на детето.⁸⁷

СЛОБОДА НА ГОВОР И ГОВОР НА ОМРАЗА

Со Уставот на РСМ се гарантира слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата, слободата на говорот, јавниот настап, јавното информирање и слободното основање на институции за јавно информирање. Се гарантира слободниот пристап кон информациите, слободата на примање и пренесување на информации. Се гарантира правото на одговор во средствата за јавно информирање и правото на исправка во средствата за јавно информирање, како и заштитата на изворот на информацијата во средствата за јавно информирање. Цензурата е забранета.

1. Одолговлекувањето на изборот на членови на Агенцијата за слободен пристап до информации од јавен карактер влијае негативно врз остварувањето на правото на пристап до информации како еден сегмент од правото на слобода на мислата и јавно изразување на истата. Новиот Закон за пристап до информации беше донесен и усвоен во мај 2019 година. Со новиот Закон се внесоа промени во системот за обезбедување на информациите од јавен карактер, вклучително и создавање на Агенција која ќе работи на оваа проблематика, наместо досегашната Комисија. Иако, во Законот беше предвиден законски рок од 6 месеци за избор на Директор на Агенцијата и негов заменик, и по изминувањето на овој предвиден законски рок, тоа сè уште не е сторено. Изборот на Директорот е во директна корелација и со воспоставувањето на Агенцијата како тело. Ваквата ситуација пред се влијае на спроведувањето на новиот закон и решенијата кои истиот ги содржи, а од друга страна им го оневозможува правото на граѓаните да побараат и добијат информации од јавен карактер кои потоа можат да ги користат во остварување на други права, а пред се во насока на слободно изразување на нивната мисла.

2. Физички напад врз новинарка. Новинарка била физички нападната при обид да земе изјава од лицето што го фатило крстот на верската манифестација Водици. Таа била турната од непознато лице вработено во агенција за обезбедување, и притоа добила повреда на вратот. Самостојниот синдикат на новинари и на медиумски работници и Советот за етика во медиумите на Македонија најостро ги осудија физичките напади врз новинари и фоторепортери од обезбедувањето ангажирано од МПЦ за манифестацијата фрлање на крстот во Скопје за Водици. Кон осудата за ваквиот напад се приклучија и политичките партии.⁸⁸

⁸⁷ Народен правобранител, Посебен извештај за состојбите во прифатните центри за сместување и задржување на бегалци/мигранти, 14.10.2019 достапен на: <http://ombudsman.mk/upload/NPM-dokumenti/Izvestai/Poseben%20izvestaj-januari-avgust%202019.pdf>

⁸⁸ <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/site-novinarski-zdruzhenija-i-sdsm-i-vmro-dpmne-go-osudija-napadot-na>

3. Вознемирувачки, сексистички и омаловажувачки говор кон жените.

Во неколку наврати во текот на 2019 година, новинари и високи политички претставници користеа сексистички и омаложувачки говор упатен кон припаднички на женскиот пол. Така, од страна на портпаролот на ВМРО-ДПМНЕ била објавена изјава на неговиот профил насочена кон министерката за финансии, Нина Ангеловска давајќи коментар дека таа е наводно промискуитетна и неспособна жена, чија „вистинска“ задача е да ги задоволи сексуалните потреби на мажите политичари, што претставува сеприсутен сексистички стереотип за професионално реализираните жени во сите општествени сфери.⁸⁹ Понатаму, упатени се и две изјави од страна на двајца новинари кон пратеничката Даниела Рангелова, и специјалната обвинителка во тоа време, Фатиме Фетаи. Новинарот Миленко Неделковски на својата фејсбук страна објавува изјави со кои ги исмејува и деградира политичарките особено пратеничката Даниела Рангелова.⁹⁰ Изјавите се полни мизогинија и сексизам, поттикнуваат на омраза и нарушување на угледот на г-ѓа Рангелова. Од друга страна, новинарот Љупчо Златев го искористил својот фејсбук профил да го повреди достоинството на специјалната обвинителка Фатиме Фетаи и да ја дискредитира нејзината професионалност, користејќи вознемирувачки и мизофини изјави.⁹¹

4. Обид за ограничување на слободата на говор од страна на високи претставници на извршната власт.

По објавување на одредени информации, весникот “Заман” бил мета на закани за испраќање тужби од страна на високи претставници во Владата на РСМ. Дополнително, истиот весник се откажал од негово субвенционирање од Владата иако ја добил владината субвенција на јавно објавен повик и преку транспарентен процес. Од страна на Здружението на новинари и претседалот на истото, реагирале на изјавите на високите политички претставници и посочиле дека ваквите реакции претставуваат директен обид за ограничување на слободата на говор. По реакцијата на Здружението на новинари, високиот политички претставник упатил извинување кон весникот.⁹²

5. Хомофобични и изјави на говор на омраза од страна на поглаварот на Исламската верска заедница.

Поглаварот на Исламската верска заедница во два наврати во текот на 2019 година прво јавно изјавил ставови со кои се шири нетрпеливост и омраза кон македонскиот народ⁹³, а потоа и кон ЛГБТИ заедницата. На почетокот на април 2019 година за време на поставувањето на камен темелник на џамијата во село Арнакија, поглаварот одржал говор полн со омраза, нетрпеливост и исмејување на македонскиот народ исполнувајќи ги битијата од членовите 319 и 179 од КЗ кои се однесуваат на предизвикување омраза, раздор или нетрпеливост врз национална, расна, верска и друга дискриминаторска основа и излагање на подбив на македонскиот народ и припадници на заедниците.

⁸⁹ <https://mhc.org.mk/news/voznemiruvachka-seksistichka-i-mizogina-izjava-na-portparolot-na-vmro-dpnmne/>

⁹⁰ <https://mhc.org.mk/news/reakcija-na-plattformata-za-rodova-ednakvost-protiv-govorot-poln-so-omraza-i-voznemiruvanjeto-vrz-osnova-na-rod-koe-go-shiri-milenko-nedelkovski/>

⁹¹ <https://mhc.org.mk/news/ostra-osuda-za-novinarite-i-mediumite-koi-shirat-seksistichki-i-omalovazhuvachki-govor-kon-zhenite/>

⁹² <https://lokalno.mk/reakcijata-na-osmani-e-obid-za-ogranicuvane-na-slobodata-na-govorot/>

⁹³ <https://mhc.org.mk/news/prijava-protiv-poglavarat-na-ivz-za-shi/>

Од друга страна, неколку месеци подоцна Мрежата за заштита од дискриминација остро ја осуди хомофобичната изјава на поглаварот на Исламската верска заедница Сулејман Реџеџи, кој на новинарско прашање околу ултиматумот кој му го поставил Скендер Бузаку за оставка од позицијата, тој одговорил дека во Исламската верска заедница нема место за „гејови“ и дека тие треба да бидат надвор од неа. Ваквата изјава го нарушува основното човеково право на слобода на религија и вероисповест, а истовреме шири нетрпеливост и предрасуди кон ЛГБТИ заедницата.⁹⁴

6. Реакција по повод изјавата на премиерот во која користи збор со кој се навредува ЛГБТИ заедницата. Премиерот на државата, по повод високо профилираниот случај “Рекет”, даде изјава со која осомничениот Бојан Јовановски попознат како Боки 13 го нарекува “педер”. На оваа изјава своја реакција имаше и Националната мрежа за борба против хомофобија и трансфобија кои укажаа дека овој збор во нашата држава се користи во негативна конотација, а истиот значи да се живее во средина која дехуманизира, ја ограничува слободата и се замешува во приватноста.⁹⁵

ПРАВО НА ФЕР СУДЕЊЕ И ЕФЕКТИВНА ОДБРАНА

Правото на фер судење подразбира дека секој има право правично и јавно, во разумен рок, пред независен и непристрасен со закон воспоставен суд да бидат разгледани и утврдени неговите граѓански права и обврски или основаноста на какви кривични обвиненија против него. Секој кој е обвинет за кривично дело има право му се обезбедат време и услови неопходни за подготвување на неговата одбрана⁹⁶, со што правото на фер судење подразбира и право на ефективна одбрана.

1. Повреда на правото на фер судење во однос на должината на траење на главна расправа и судењето во целост. Дел од предметите кои беа започнати од Специјалното јавно обвинителство во текот на 2018 година и во текот на 2019 година сè уште не се завршени и веќе траат и повеќе од 18 месеци. Главната расправа е сè уште во тек и не се донесени првостепени одлуки, што влијае на должината на постапка и не оди во насока на почитување на правото на судење во разумен рок.

⁹⁴ <https://mhc.org.mk/news/ostra-osuda-na-homofobichnata-izjava-na-poglavarat-na-islamskata-verska-zaednica-sulejman-redzepi/>

⁹⁵ <https://akademik.mk/reaksija-na-natsionalnata-mrezha-za-borba-protiv-homofobija-i-transfobija-po-povod-izjavata-na-premierot/>

⁹⁶ член 6 од Европската конвенција за човекови права
<http://sudskodosie.all4fairtrials.org.mk/>

ПРИСТАП ДО ПРАВДА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

При имплементацијата на Законот за бесплатна правна помош од 2009та година⁹⁷, на површина излегоа низа проблеми кои сериозно го ограничуваа пристапот до правда на граѓаните и другите лица, при што беше доведена до прашање целта за која истиот беше донесен. Недостатоците се увидоа во недореченоста на законскиот текст, слабата институционална поставеност, како и неговата нефункционалност и неусогласеност со правните потреби на населението. Оттука, овој закон не успеа да излезе во пресрет на оние на кои најмногу им е потребна правна помош во смисла на исполнување на принципот на еднаквост на сите пред законот и пред институциите.

Новиот Закон за бесплатна правна помош од мај 2019⁹⁸ пропишува новини кои се очекува да влијаат позитивно на унапредувањето на правото на физичките лица на пристап до правдата и правична судска заштита, впрочем предвидено како негова основна цел.

Главните новини кои законот ги пропиша се од концептуална и системска природа, а поради потреба од техничко и кадровско зајакнување, примената на законот е одложена до октомври 2019. Во продолжение е даден осврт на новини кои ги предвидува законот. Текстот е структурно поделен на фактографски приказ на новини следен од наоди за се уште нерешените проблеми кои влијаат на пристапот до правда.⁹⁹

1. Законот за бесплатна правна помош предвидува две форми на бесплатна правна помош, „примарна“ и „секундарна“, го дефинирање опсегот и кој може да ги оствари овие видови права

Се изврши проширување на **опсегот на примарната правна помош** која може да ја добијат сите физички лица со живеалиште или престојувалиште на територија на државата¹⁰⁰. При обезбедување на примарна правна помош на овластените здруженија им се дадоа **поголеми овластувања** со вклучување на можноста да даваат помош за пополнување на формулари и обрасци од управен орган за посебен вид управни постапки¹⁰¹ како и да составуваат претставки до Комисија за заштита од дискриминација и Народен правобранител и барања за заштита на слободи и права до Уставен суд¹⁰². Се прошири и **кругот на даватели** на примарна правна помош со вклучување на правните клиници во државниот систем и се воведо целосно нов начин на финансирање на здруженијата и правните клиници.

97 Службен весник на Република Северна Македонија бр. 161/2009, 185/2011, 27/2014 и 104/2015

98 Службен весник на Република Северна Македонија бр. 101/2019 од 22.5.19, влезен во сила 30.05.2019, а започнат со примена од 01.10.2019 година, усогласен со директивата ДИРЕКТИВА 2002/8/ЕЗ НА СОВЕТОТ од 27 јануари 2003 година за подобрување на пристапот до правда при прекугранични спорови со воспоставување минимум заеднички правила што се однесуваат на правна помош за такви спорови, CELEX 32003L0008

99 Дел од наодите кои се прикажани во овој дел од Извештајот се детално разработени во документот Пристап до правда во РСМ, Сеопфатна студија за политиките во областа на пристапот до правда во кривичните, граѓанските и управните постапки, МЗМП, 2019 година

100 Член 5 од Законот за бесплатна правна помош од 2019 година

101 Посебните управни постапки се наведени во член 6 точка 5 од ЗБПП од 2019

102 Член 6 точка 6 од Закон за бесплатна правна помош од 2019

Во однос на вториот облик, **секундарната правна помош**, законот јасно ја дефинира како стручна правна помош од адвокат и финансиска помош која државата ќе ја обезбеди за надомест на трошоци за вештачење кое ќе се реализира преку Биро за судски вештачења,¹⁰³ судски такси¹⁰⁴ и процесни трошоци преку ослободување на корисникот и ослободување од административни такси и тоа за постапки пред суд, државни органи, ФПИОМ, ФЗО и лица кои вршат јавни овластувања.¹⁰⁵ Новина во законот е што се **олеснети условите** кои мора да ги исполнуваат барателите во смисла на материјална, финансиска, имотна и семејна состојба за нив и членовите на нивното семејство со кои живеат во заедничко домаќинство¹⁰⁶, но врзано со нивниот **граѓански статус како државјанин** со постојано живеалиште, **или странски државјанин** со дозвола за привремен или постојан престој, **лице без државјанство** со законски престој во државата, лица кои имаат право на правна помош согласно **ратификувани меѓународни договори и баратели на право на азил**.¹⁰⁷

За разлика од Законот за бесплатна правна помош од 2009 година, новиот закон не ја ограничува можноста на барателите да бараат секундарна правна помош во точно предвидени постапки за решавање на точно наведени области на правните прашања од нивен интерес. Наместо вакво ограничување, **законот содржи одредба формулирана на начин со која се предвидува за кои постапки ќе се одбие барањето за секундарна правна помош**. Како такви се наведени: царински и даночни работи; клевета и навреда; надомест на нематеријална штета со исклучок на барање на жртви на кривични дела и баратели во врска со смрт или тежок инвалидитет согласно одредбите од Законот за облигационите односи; прекршоците; **јавни и комунални услуги определени во Законот за заштита на потрошувачите и Законот за комунални дејности; имотни прашања во управна постапка**.¹⁰⁸

Наод 1: Бидејќи секундарната правна помош е исклучиво врзана за категориите лица од член 15 од Законот, сепак пристапот до правда како збир на услуги на правна помош, пристап до институции и постапки е ограничен за една значителна група на лица кои се присутни во државата. Станува збор за **лицата странски државјанин кои незаконски престојуваат во државата**, а кои се јавуваат како жртви на кривично дело, сведоци во кривична постапка или се наоѓаат во постапка за присилно отстранување¹⁰⁹ од територијата на државата. Од друга страна, кога станува збор за семејно насилство, само жртва со приложена потврда дека е евидентирана како таква може да добие правна помош. Оттука, ЗБПП не е усогласен во целост со Истанбулската конвенција¹¹⁰ која посебно ја цени и ја поддржува соработката на сите чинители во општството што работат на оваа област и можат на поинаков начин да го потврдат статусот како жртва.

¹⁰³ Член 13 став 6 од Закон за бесплатна правна помош од 2019

¹⁰⁴ Член 13 став 5 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

¹⁰⁵ Член 13 став 2 во врска со член 14 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

¹⁰⁶ Член 18 и член 19 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

¹⁰⁷ Член 15 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

¹⁰⁸ Член 22 алинеи 7, 8, 9, 10, 11 и 16 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

¹⁰⁹ Директива 2008/115/ЕЗ за заеднички стандарди и процедури во земјите-членки за враќање на националностите од трети земји со нелегален престој, објавена во „Службен весник“ (348 од 24.12.2008 година).

¹¹⁰ Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство, Истанбул, 11.V.2011, достапна на <https://rm.coe.int/168046253a>

Наод 2: Законот упатува на реализирање на **вештачењето** потребно за судската постапка за која се одобрува секундарната правна помош од страна на Бирото за судски вештачења, како орган во состав на Министерството за правда. Во оваа насока се истакнуваат 2 реални проблеми: 1. интенција за укинување на Бирото за судски вештачења според Стратегијата за реформи во правосудниот сектор¹¹¹, и 2. неуреденост на начинот, постапката и роковите за обезбедување вешт наод и мислење од органот или вештакот кој ќе го врши вештачењето.

Наод 3: Вонсудското давање правна помош е предвидено во случај на застапување и состав на писмена пред вршители на јавни овластувања, исклучиво за оставински постапки во кои се расправа оставина пред нотар и доколку оставината се однесува на следниот имот: имотот во кој барателот или членови на негово семејство живеат, друг имот помал од 300 м² во град Скопје или 500 м² во другите општини, односно имот до 5000м² во рурални средини. Предвидена е можност за состав на поднесоци од адвокат за должник во постапка за извршување односно продажба на имот во кој барателот или член од неговото семејство практично живеат. Оттука, се поставуваат неколку дилеми: 1. дали корисникот на секундарната правна помош автоматски ќе биде ослободен и од трошоците за овие постапки, што понатака повлекува промени и во Закон за нотаријат и Закон за извршување; 2. Закон за нотаријат предвидува задолжително застапување од адвокат во постапки кои надминуваат одредена вредност, па оттука доколку сиромашно лице има потреба од адвокатска услуга за било која друга нотарска работа нема да може да ја заврши постапката бидејќи нема да може да го плати адвокатот; и, 3. ограничена можност на лица со ниски приходи да ја искористат можноста за приговори против неправилноста во извршувањето што е судска постапка пред претседател на надлежен суд.

Наод 4: Медијацијата не е опфатена со новиот закон, иако според Закон за медијација, медијацијата се применува особено во имотноправни, семејни, работни, спорови од областа на образованието, заштитата на животната средина, спорови во врска со дискриминацијата, како во други спорни односи каде што медијацијата одговара на природата на спорните односи и може да помогне за нивно разрешување¹¹². Уште повеќе правните проблеми од области на јавни и комунални услуги во кои сиромашното население има најголеми предизвици е исклучено од можноста да се користи секундарна правна помош за решавање на овие спорови.

Наод 5: Законот не овозможува сиромашните граѓани да имаат пристап до правна помош во постапки за надомест за нематеријална штета, освен во случаи кога се работи за жртви на кривични дела или во случај на смрт или тежок инвалидитет.

111 Стратегијата за реформи на правосуден сектор за период 2017 – 2022 со Акциски план е достапна на http://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/Strategija%20i%20akciski%20plan_MK-web.pdf. На страна 46 од стратегијата е предвидено укинувањето на Бирото и воспоставување функционален систем за судско вештачење.
112 Член 1 став 2 од Закон за медијација, „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 188/2013, 148/2015, 192/2015 и 55/2016

Ограничување постои за сиромашни лица кои од било кои причини претрпеле повреда на лични права (пример со поведување судска постапка за утврдување дискриминација). Поради тоа, правото да се бара надомест на нематеријална штета е нужно за реституција на повредените лични права, а непристапност до стручна правна помош во судска постапка влијае на некористење на овие механизми и засилување на ваквите дејствија на долг рок.

Наод 6: Ослободувањето од трошоци во управна постапка не е опфатено со новиот закон. Оттука, потребно е да се доведат во иста линија Закон за бесплатна правна помош и Законот за општа управна постапка, кој од своја страна дозволува можност за ослободување од плаќање на трошоците на одредена управна постапка на барање на странката доколку се утврди дека не може да ги сноси трошоците без штета за своето издржување или издржувањето на своето семејство. Во оваа насока и поклопување на двата механизми за олеснување пристап до правда за сиромашни граѓани во парнични постапки, и тоа, ослободување од судски такси и трошоци на судската постапка според ЗБПП и ослободување од плаќање трошоци во постапка според Закон за парнична постапка.

2. Уредување на постапката за остварување примарна и секундарна правна помош како посебни облици на правото на бесплатна правна помош

Со новиот закон е пополнета претходната празнина за уредување на начинот на давање примарна и секундарна правна помош. Оттука, во процесот на давање примарна правна помош на секое заинтересирано лице, сите даватели на јасен начин обезбедуваат општа правна информација, правен совет и помош при комплетирање на барање за секундарна правна помош, со исклучок на овластените здруженија и правни клиници кои можат да даваат помош при пополнување формулари и обрасци и состав на претставки и барања за заштита на слободи и права. Со законот се отвара можност за поголема соработка на давателите со Министерството за правда и поголем увид во работата на давателите.

Што се однесува до секундарната правна помош, направена е интенција за намалување на роковите за решавање по поднесено барање, а со тоа се воспоставени 3 различни постапки за одлучување, и тоа: а) **редовна постапка**, за која подрачното одделение носи одлука во рок од 15 дена од денот на поднесеното барање¹¹³, б) **итна постапка** за одобрување на барањето за секундарна правна помош најдоцна во рок од 2 дена од денот на поднесување на барањето со подоцнежнo проценување на материјалната и финансиската состојба на барателот¹¹⁴,

¹¹³ Член 23 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

¹¹⁴ Член 25 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

и, в) **постапка без утврдување на финансиска состојба**¹¹⁵ на барателот кој ќе докаже дека е лице сместен во згрижувачко семејство или станбена единица од центарот за социјална работа, или ќе докаже дека е евидентирана жртва на семејно насилство и му/и е потребна постапка за изрекување времени мерки пред суд, или ќе докаже дека поради елементарна непогода, виша сила или друга околност надвор од негова контрола го ставиле во позиција да не може самостојно да ги заштити своите права.

Она што е важно со новите правила е дека поднесеното барање ќе се оценува од аспект на неговата **оправданост**¹¹⁶ односно, пополнета е претходната празнина од воспоставување јасни правила и критериуми за проценка на правниот интерес на барателот. На овој начин, било кој давател на примарна правна помош кој ќе даде правна помош за пополнување на барање за секундарна правна помош ќе може да го вклучи и своето мислење за конкретниот случај.

Клучната улога во системот за **одобрување користење на секундарната правна помош ја имаат подрачните одделенија**. Преку овластените службени лица од подрачните одделенија на министерството, ќе се врши прибирањето на потребните податоци за утврдување на материјална, финансиска и имотна состојба на барателот, ќе се врши проценка на исполнетост односно неисполнетост на условите на барателот согласно овој закон, а најбитно, ќе се врши одобрувањето односно неодобрување на ова право, а доколку е одобрено правото, подрачното одделение ќе организира и прва средба меѓу адвокатот и корисникот, нешто што до сега го немаше во државниот систем за бесплатна правна помош.

Наод 1: За разлика од стариот закон каде постоеше обврска на Министерството за правда да вработи лице со положен правосуден испит во подрачното одделение, новиот закон не содржи вакви одредби, впрочем не содржи одредби со кои ќе се обезбеди дека вработеното одговорно службено лице ќе ги има потребните познавања на правниот систем и правниот процес на решавање на проблемите. Моментална достапна систематизација на работни места во министерството е онаа од 2015 година¹¹⁷ во која се предвидени 34 подрачни одделенија со вработени 34 раководители на подрачните одделенија со положен правосуден испит. Видно од Извештајот за примена на Законот за бесплатна правна помош во 2018 година е нотирано дека во сите 27 подрачни одделенија е спроведен ден на бесплатен правен совет, од каде и заклучокот дека од 34 предвидени - функционални се само 27 подрачни одделенија, што значи дека Министерството за правда преку своите подрачни одделенија не работи со полн капацитет.

115 Член 20 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

116 Член 21 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

117 Правилник за систематизација на работни места во Министерство за правда од јуни 2015 година, достапна на <http://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/Pravilnik%20za%20sistematzacija-juni%202015-precisten%20tekst.pdf>

3. Успех во спорот од корисник на бесплатна правна помош и постапка за надомест за дадена секундарна правна помош

Новина во Законот за БПП е ситуација при која корисникот на секундарна правна помош успева во спорот. Во тој случај е предвидено судот во изреката на судската одлука да ја задолжи спротивната странка износот на трошоците на постапката да ги уплати на сметката на Буџетот на РСМ.¹¹⁸ Од друга страна, адвокатот кој ја реализира секундарната правна помош за своите трошоци поднесува трошковник до надлежниот суд согласно правила на парнична постапка и до Министерството за правда согласно правила на Законот за бесплатна правна помош (процентуален износ од адвокатска награда според адвокатска тарифа).¹¹⁹

Наод 1: Законот за парнична постапка од своја страна ја уредува должноста на странката која ќе го загуби спорот да ги надомести трошоците, а исто така ги уредува и правилата на кои треба да се придржува судот при одлучувањето.¹²⁰ Оттука настанува неусогласеност на овие одредби со одредбата од ЗБПП бидејќи трошоците на парнична постапка се надоместуваат само на странката која има успех во спорот а не на трето лице или Буџет на РСМ. Дополнително, според одредбите за исплата на адвокатот содржани во новиот ЗБПП не е наведена обврска на адвокатот во барањето за надомест на трошоци до судот да ја истакнат околноста дека се назначени како адвокати според овој закон.

4. Пропишување на посебни постапки за кои ќе се обезбедува бесплатна правна помош со финансирање по овој закон, но по правила на други закони

Според структурата на законот, вклучен е посебен оддел кој се однесува на правна помош за деца и баратели на азил, како и вклучување на експлицитна одредба дека одбрана и застапување во кривична постапка ќе се обезбедува согласно одредби од Законот за кривична постапка, со исклучок на застапување на жртви од казниви дела и жртви трговија со луѓе кое сеуште ќе се врши согласно ЗБПП.

Во однос на правната помош за деца, новиот закон за бесплатна правна помош упатува на обезбедување правна помош согласно Законот за правда за деца, додека исплатата на адвокатот или трошоци на медијација би се правеле од буџетот на Министерство за правда наменет за бесплатна правна помош. Единствената надлежност на Министерството во овој случај е да го прими и испита трошковникот на адвокатот, како и да донесе решение за исплата на истиот, додека за трошоците за медијација во случај кога судот задолжително ја определува согласно Законот за правда за децата не се вклучени одредби како би се барале, по која постапка и на кој начин би била вршена исплатата.

¹¹⁸ Член 13 став 8 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

¹¹⁹ Член 33 и 34 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

¹²⁰ Член 148 и 149 од Закон за парнична постапка

Одредбата за правна помош на барател на азил, вклучува во себе повеќе аспекти од областа на пристап до правда за овие категории лица: 1. правна информација за правото на БПП во постапка за признавање право на азил од Сектор за азил при МВР, Министерство за правда или овластените здруженија¹²¹; 2. можност за поднесување барање за бесплатна правна помош во постапка за признавање право на азил на јазик на кој го разбира до Секторот за азил во случај доколку нема доволно сопствени средства да повика адвокат¹²²; 3. можност за добивање толкувач и адвокат во постапка за признавање право на азил¹²³. Оваа одредба е прилагодена во определен обем за лице барател на азил доколку му е ограничена слободата на движење согласно одредбите од закон со кој се уредуваат услови и постапка за добивање право на азил, и тоа само во поглед на роковите во кои Министерството за правда мора да одлучи по поднесеното барање.

Наод 1: Обезбедување правна помош за деца во ризик согласно Закон за правда за децата (моментално во процес е донесување на нов закон) е доста комплексно и влијае негативно на пристапот до правда за овие категории. Присуство од адвокат е задолжително при првиот контакт на центарот за социјална работа или МВР со детето во ризик. Но, адвокатите често не се повикуваат, или се повикуваат кога има дете престапник, а не и за дете жртва или дете сведок. Од своја страна, во Законот за правда за децата е определена задолжителна одбрана во постапка пред четири државни органи: Центрите за социјална работа, МВР, Јавното обвинителство и судовите, со тоа што начинот на наплата се разликува. Оттука и комплексноста на уредување во овој закон и новиот закон за бесплатна правна помош кој ги опфаќа трошоци за правна помош пред ЦСР и МВР, додека средствата за правна помош во постапката пред јавното обвинителство паѓаат на товар на Буџетот на РСМ, и најголемата нејаснотија од кои средства (судски или републички буџет) ќе се исплаќаат адвокатите во постапки пред судовите за предмети врзани за деца.

Наод 2: Уредената правна помош за баратели на азил е неконзистентна поради следните причини: 1. Барателите на азил можно е да се најдат во ситуација кога нивната слобода на движење е ограничена согласно Законот за азил и меѓународна заштита, каде исто така е уредена правна заштита со можност за поднесување тужба. Оттука, пристапот до правна помош за барател на азил кога му е ограничена слободата на движење е ограничен во услови на Законот за бесплатна правна помош. 2. Во став 8 од чл. 40 од новиот ЗБПП е спомената листа на адвокати кои обезбедуваат правна помош во постапка за признавање право на азил, но не е уредено како оваа листа ќе се прави и како ќе се оценува стручноста на адвокатите во поглед на тоа дали постапуваат по вакви случаи или не.

¹²¹ Член 40 став 3 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

¹²² Ибид. член 40 став 4 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

¹²³ Ибид., член 40 став 11 од Законот за бесплатна правна помош од 2019

3. Не е уредено правото на правна помош за баратели на азил во судска постапка (на пример кога нивното барање за азил е одбиено), а од друга страна докажување дека барателот на азил нема сопствени средства да повика адвокат е тешко, поради што тие треба да се вметнат во категории лица за кои ќе се одобрува право на секундарна правна помош без утврдување на финансиска состојба. 4. Постои законска празнина од времето на повикување на адвокатот до времето на донесување на решението од МП за одобрување на БПП што не предвидува како дејствијата кои ги преземал адвокатот ќе му бидат исплатени, што може да влијае на мотивација на адвокатот да учествува во овој период при давање правна помош.

Наод 3: Согласно одредби на ЗКП, се прави разлика помеѓу жртва и оштетен од кривично дело.¹²⁴ Законот за бесплатна правна помош повеќе од очигледно е дека не ги опфаќа оштетените од кривични дела кои реално се јавуваат како учесници во кривичната постапка со приклучување кон кривичното гонење или заради остварување на имотноправно барање. Ваквото оставање без право на правна помош една цела група на лица кои не можат да обезбедат адвокатски услуги за правилно и целосно застапување на нивните интереси во кривична постапка, е спротивен на концептот на новиот закон да придонесе кон унапредување на правото на физичките лица на пристап до правда и правична судска заштита.

5. Денови на бесплатен правен совет

Новиот закон ја предвидува соработката на Министерството за правда со Адвокатската, Нотарската, Комората на извршители, Комората на медијатори, здруженија овластени за давање на примарна правна помош и правни клиники, за организација на денови на бесплатен правен совет за прашања од областа на медијацијата, адвокатурата, нотаријатот и извршувањето. Овие настани, според законот, би се одвивале согласно шестмесечен план кој би го носел Министерството за правда со утврдени датуми, место и време на нивно одржување, а воедно би го објавувал планот на својата веб страна.

Наод 1: Ваквото уредување на овие настани се очекува да придонесе кон правилно, навремено и што е можно поголемо информирање на локалното население за правни прашања од нивен интерес. Вклучување на овластените здруженија во процесот на организација или осмислување на овие настани би влијаеле позитивно во поврзување на Министерството и адвокатите со ранливи и маргинализирани групи. Пристап до правни информации е значаен аспект од целиот поим за правда за граѓани и лица со ниски приходи, и поради тоа од големо значење за овие локални настани е да се вклучуваат и други локални власти (подрачни канцеларии на агенција за вработување, различни сектори од општините, подрачните центри за социјална работа итн).

¹²⁴ Член 21 точка 4 и 5 од Закон за кривична постапка.

ДЕЛ 2: УСТАВНИТЕ ГАРАНЦИИ ЗА ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ВО 2019 ГОДИНА

ЗАШТИТАТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ПРЕД СУДОВИТЕ НА РСМ

Судовите како заштитници на човековите права во РСМ:

Судовите во РСМ ги штитат човековите права непосредно, преку овозможување на секој граѓанин да се повика на заштита на слободите и правата пред нив (редовните судови) како и посредно, преку оценка на законитоста на поединечните акти на органите на државната управа (управните судови). Повредите на некои позначајни слободи и права во одредени случаи се предвидени дури и како посебни кривични дела за кои судовите одлучуваат во кривична постапка.

Заштитата на човековите права е предмет на одлучување од страна на судовите заедно со споровите меѓу граѓаните (граѓански спорови), кривичните дела и прекршоците како и други работи што според закон се во судска надлежност. Она што е специфично за заштитата на човековите права во споредба со останатите односи и состојби кои се во надлежност на судовите е тоа што не постои посебна постапка во која судовите одлучуваат за заштита на човековите права. За разлика од ова, во споровите меѓу граѓаните се одлучува во рамки на парничната постапка, за кривичните дела и прекршоци се одлучува во кривична односно прекршочна постапка, за оценката на законитоста на поединечните акти се одлучува во управен спор, а за останатите прашања судовите одлучуваат во вонпарнична постапка. Поради тоа, секој граѓанин кој смета дека му е повредено некое од човековите права ќе може да поведе некоја од споменатите постапки. Ова значи дека барањето за заштита ќе мора да исполни одредени критериуми од формален и материјален аспект за да биде земено предвид.

СТУДИИ НА СЛУЧАИ ПО КОИ ПОСТАПУВАЛЕ СУДОВИТЕ ВО 2019 ГОДИНА

Случај 1: Поднесена тужба за утврдување повреда на правото на здрава животна средина

Македонското здружение на млади правници во јули 2019 година поднесе тужба пред Граѓанскиот суд Скопје со која се бара утврдување повреда на правото на здрава животна средина, правото на здравје, правото на приватност на личниот и семејниот живот и правото на неповредливост на домот. Со тужбата, се бара од судот да утврди дека во периодот од 2007 до 2018 година, Владата на Република Северна Македонија, Министерството за животна средина и просторно планирање и Градот Скопје, како надлежни да спроведуваат мерки за справување со зголемените концентрации на ПМ 10 и ПМ 2.5 честичките, пропуштиле да преземат ефикасни мерки за справување со аерозагадувањето.

Архуската конвенција која Република Северна Македонија ја ратификувала и според тоа е дел од нашето право, утврдува обврска за државите да воспостават судски или административни механизми преку кои ќе може да се бара заштита на животната средина. Правото на физичко и душевно здравје зазема значајно место во меѓународното право за заштита на човековите права и како такво е регулирано во Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права.

Животната средина и природата, односно нејзината заштита и унапредување е една од темелните вредности кои се основа на македонското општество. Токму поради тоа, правото на здрава животна средина е заштитено со членот 43 од Уставот каде меѓу другото се вели дека „Републиката обезбедува услови за остварување на правото на граѓаните на здрава животна средина“.

Животната средина, односно нејзината заштита и унапредување се регулирани со голем број на закони и подзаконски акти. Законот за животната средина утврдува обврски за државните органи, како и сите останати субјекти, да се грижат за заштитата на природата. Државните органи како креатори на политиките од оваа област имаат обврска за донесување и спроведување на стратешки документи чија цел е зачувување на природата и ефектуирање на правото на здрава животна средина заштитено со Уставот. Законот за квалитетот на амбиентниот воздух, меѓу другото, воспоставува обврска за утврдување гранични вредности за концентрација на одредени честички кои не смеат да се надминуваат, односно нивното надминување е ограничено на минимално ниво, што е дополнително уредено и со голем број уредби.

Сепак, Годишните извештаи на Министерството за животна средина и просторно планирање утврдуваат континуирано надминување на концентрациите на ПМ 10 честичките во периодот од 2007 до 2018 година, како и надминување на концентрациите на ПМ 2.5 честичките во периодот од 2013 до 2018 година. Зголемените концентрации на овие две честички влијаат на здравјето на луѓето. Влијанието кое загадувањето на животната средина го има врз здравјето на луѓето се илустрира во голем број извештаи на меѓународните организации меѓу кои и извештајот на Програмата за животна средина на Обединетите нации од 2019 година.

Аерозагадувањето е проблем со кој се соочуваат голем број на држави. Граничните вредности за концентрациите на ПМ 10 и ПМ 2.5 честичките како и ограничувањето на периодот во кој истите може да бидат надминати, е предмет на уредување и на директивите на Европската унија. Надминувањето на ваквите ограничувања претставува прекршување на правото на ЕУ, што јасно е утврдено во пресудата на Судот на правдата на Европската унија против Полска.

Европскиот суд за човекови права преку пресудите со кои утврдува повреда на правото на личен и семеен живот и неповредливост на домот како и повреда на правото на живот, воспоставува одредени обврски во поглед на заштита на животната средина, а кои државите кои ја ратификувале Европската конвенција за човекови права, меѓу кои е и Република Северна Македонија, мора да ги почитуваат и следат.

Случај 2: В.А. против ЈУ МЦСР (МТСП) - пресуда на ВУС на РСМ во која решава за основаноста на барање за користење социјална парична помош

А) Факти

В.А. е лице на 53 годишна возраст од Полошкиот регион на РСМ. Од 2006 година во континуитет до февруари 2011 година го остварувал правото на социјална парична помош. Во 2011 година кога надлежниот центар за социјална работа одлучувал во повторна постапка по поднесено барање за остварување на истото право, донел решение со кое барањето го одбива како неосновано и ја прекинува исплатата на паричната помош. Како главна причина за одбивање на барањето првостепениот орган го има тврдењето дека В.А. давал неточни податоци за материјална и финансиска состојба на неговата партнерка со која живеел во вонбрачна заедница, иако низа пати странката доставувал докази дека немаат засновано вобрачна заедница, ниту заеднички живеат или делат секојдневни трошоци. За истиот предмет, странката има добиено две позитивни пресуди од Управниот суд, со кои тужбите се уважуваат, но поради мислење на судот, предметот се враќа постојано пред надлежните органи на постапување. Во септември 2018 година, надлежниот центар за социјална работа на странката и издал решение со кое барањето се уважува и му се дозволува користење на правото на социјална парична помош, но намалена за 50% од висината на целосниот износ кој следува за нов корисник на истото право, а поради периодот на користење на ова право. Земајќи сè предвид, В.А. во целокупната постапка и голгота од 7 години на поднесување жалби и тужби за заштита и остварување на правото на социјална парична помош се третира како тековен корисник кој постојано го користел ова право и тоа повеќе од 3 години.

Б) Опис на постапката за заштита на правото

Вложена е жалба до Министерството за труд и социјална политика со аргументи кои говорат за погрешна примена на материјално право (повреда на член 48 од Законот за социјална заштита, апсолутна повреда на член 49 од истиот закон во врска со груба повреда на член 47 од Законот за социјална заштита); погрешно и нецелосно утврдена фактичка состојба (со оглед на занемарување на очигледниот факт дека прекин во правото има во период многу поголем од 5 години и поради наоѓањето на странката во административен лавиринт од првостепени, второстепени постапки и управно судски постапки за оценка на законитоста на решенијата во управната постапка), како и поради непостапување според правилата на постапката (со особена и очигледна повреда на основните начела и принципи од ЗОУП - начело за утврдување на сите факти од важност за донесување на законито и правилно решение; начело за сервисно ориентирање на органите кон остварување на правата и интересите на странките, начело на економично и ефикасно остварување на правата и интересите на управната постапка).

МТСП донело решение со кое жалбата е одбиена како неосновано, од единствена причина што во жалбата не се наведени и доставени докази за факти кои би довеле до поинакво постапување и одлучување во предметот.

Против решението поднесена е тужба до Управен суд поткрепена со докази и аргументи за сторени повреди на фактичка состојба, посочување на неправилности и недостатоци во водењето на претходната првостепена управна постапка, како и посочување на сторени повреди на материјалното право. Од особена важност, посочена е одредба од член 52 од Закон за социјална заштита бидејќи центрите за социјална работа упорно се повикуваат на оваа одредба и во многу други случаи ги упатуваат странките да ги тужат по разни основи членовите на нивните семејства (не и домаќинства), а при тоа не се придржуваат на вториот дел од алинеја 2 од истиот член која говори дека центарот за социјална работа треба да утврди дали лицето кое е должно да го издржува барателот на правото од социјална заштита би останало без минимум средства за своја лична егзистенција (пониски од 5.000,00 денари).

Управен суд донел пресуда со која тужбата ја одбил како неоснована, а првостепеното решение го потврдил како правилно и законито. Со истата пресуда судот, без разлика на сите аргументи за правилно толкување и применување на правилата од законите, нашол дека постапките правилно се спроведени.

Против пресудата на Управниот суд, вложена е и жалба до Вишиот управен суд со цел исполнување на неговата улога како коректор на одлуките од понискиот суд. Меѓутоа, добиена е пресуда со која жалбата против првостепениот суд се одбива како неоснована а првостепената пресуда се потврдува, со користење на едноставни образложенија дека сите аргументи и наводи се земени предвид при оценувањето и одлучувањето, но немаат поинакво влијание поради правилното утврдување на фактичката состојба и правилно применување на материјалното право.

В) Заклучок

Со искористените правни лекови се посочува на утврдени правила во материјалното право кои говорат кога еден корисник на предметно право може да се смета за траен корисник и врз основа на тоа да му се намалува износот на одобреното право за 50%. За жал, се уште постои навика за донесување второстепени пресуди од максимум две и пол страни без разлика на фактот што за предметот е водена седумгодишна постапка и административна голгота. Се уште се нотирани негативни практики на донесување недоволно образложени пресуди по сите наведени аргументи и наводи во иницијалните поднесоци. На крај, постои негативна пракса на упатување на странките на иницирање парници против нивни членови од семејствата за да можат да остварат некое право од социјална заштита или едноставно да можат да продолжат да го остваруваат. При ова не се зема предвид начелото на економичност на постапката и целосното нејзино кратко траење од значење на интересите на странката, иако за тоа постои законска основа надлежниот центар за социјална работа самиот да утврди дали тој конкретен член на семејството доколку го издржува барателот би ја загрозил неговата лична егзистенција.

Оттука и заклучокот дека владеењето на правото и почитување на законите е се уште на ниско ниво, кое предизвикува и повлекува со себе негативна пракса на свесно уназадување на состојбата на корисниците, нивните права и нивниот целокупен пристап до правда во процесот на остварување и заштита на правата кои ги бараат врз основа на постоечки закони.

Случај 3: С.А. против МТСП - пресуда на УС во предмет каде лице со трајни промени во здравствена состојба дијагностицирано со Шизофренија, е препознаено како работоспособно

А) Факти

С.А. е лице на 57 годишна возраст од Југоисточниот регион на РСМ. Веќе 11 години наназад е душевно заболено лице, дијагностицирана со болеста Шизофренија, неспособно за работа, материјално необезбедена, а притоа не остварува никакви приходи. Живее со нејзиниот сопруг кој исто така е неспособен за работа и кој остварува паричен додаток за слепило. Во истиот овој период без прекини, С.А. го остварува правото на постојана парична помош. Последен пат ова право е остварено во 2017 година кога и е третирана како душевно заболено лице со трајни промени во здравствената состојба. Во списите во предметот формиран пред надлежниот центар за социјална работа исто така е изготвен наод, оценка и мислење од страна на стручна комисија за давање оценка, наод и мислење за неспособност за работа. Во наодот се утврдени нејзините трајни промени во здравствената состојба, исто како и нејзината неспособност за работа, а како таква, таа неспорно е лице на кое и е потребен медицински надзор и постојана терапија во точно определен број денови, препишана и определена од доктор специјалист од областа на психијатријата. Почнувајќи од 2018 година, неосновано е одбиена за понатамошно користење на правото, од причина што овој пат, стручната комисија оценува дека лицето е целосно работоспособно. Во текот на целата 2018 година, преку поднесување жалби до Министерство за труд и социјална политика (МТСП) и поднесена тужба до Управен суд на РСМ, постапката е вратена пред надлежниот центар за социјална работа. При одлучувањето, надлежниот ЦСР повторно носи истовидно решение за одбивање на барањето.

Б) Опис на постапката за заштита на правото

Користејќи ги сосема истите механизми за заштита на правото на странката за оспорување на основаноста на првостепеното решение, за странката е поднесена (втора) жалба до Министерството за труд и социјална политика, повикувајќи се на неправилно утврдена фактичка состојба, неправилна примена на материјално право, непочитување на насоки и упатства дадени во второстепениот орган (МТСП) и првата пресуда на Управен суд. Во жалбата основниот аргумент е дека здравствената состојба на С.А. воопшто со години наназад не е променета, од причина што е трајна со трајни последици и промени во здравствената состојба, и како таква, врз основа на непромена на нејзината здравствена состојба - не би можело ни да се промени нејзиниот статус од работнонеспособно во работоспособно лице.

МТСП, кога постапувало по оваа жалба донел свое решение со кое истата ја одбил, а првостепеното решение на надлежниот центар за социјална работа го потврдил како основано. Како причина за својата одлука, МТСП го навел мислењето на Второстепената комисија за давање наод, оценка и мислење за неспособноста за работа, што во конкретниот случај е негативно за странката, односно според увид во документацијата С.А, е идентификувана како работоспособна.

Против ваквото решение, за С.А. е поднесена тужба пред Управен суд на РСМ во која се наведени аргументите за незаконитоста и неоснованоста на второстепеното решение од МТСП, како и целосната штета која и е направена на странката преку свесното нејзино ставање во социјален ризик со укинување на нејзиното основно право од областа на социјалната заштита.

Управниот суд по целосно разгледување на сите списи во предметот и по добивање одговор на тужба од страна на туженото министерство (кое останало во целост при неговото решение во второстепената постапка) донело Пресуда со кое тужбата на тужителката ја уважил, а утуженото решение на МТСП го поништи. Во пресудата е нотирано дека на основа на член 58 од Закон за социјална заштита се цени неспособноста за работа. Понатаму, судот нотира дека управните органи не постапиле во целост по насоките и упатствата на првата пресуда од Управен суд, а исто така во ниту еден момент не ја зеле предвид состојбата на сопругот на странката, кој е слепо лице и кој притоа е корисник на права од социјална заштита. Уште повеќе, судот наоѓа замерка на наодот од стручната комисија, со тоа што е изготвен единствено врз основа на увид во приложена документација, а не и директен преглед на самата странка.

Крајно, како исклучителна суштествена повреда која судот ја наоѓа од страна на управните органи е и фактот што ниту ЦСР ниту МТСП не направиле проценка односно утврдување на приходите и средствата за егзистенција на блиските родници на С.А. што е од големо значење за одлучување по нејзиното барање.

В) Заклучок

Од овој предмет, иако се уште до моментот на објавување на овој извештај нема првостепено решение по насоките на Управниот суд, се очекува да се донесе решение со кое правото на постојана парична помош ќе се продолжи да и се одобрува на С.А. Овој предмет, исто така, што е од суштествено значење, би требало да има и ретроактивно дејство, односно да и се исплати на странката целиот тој период од кога нејзиното право и било незаконски и неосновано прекинато. Од друга страна, предметот е значаен бидејќи на еден поширок и посеопфатен начин ќе може да се користи во идни исти или слични ситуации кои наметнуваат дилема дали едно лице е работноспособно или не, како и на што да се внимава кога на еден корисник е потребно да му се изврши друг преглед за оценка на неговата работноспособност. Дефинитивно, пресудата на Управен суд ќе направи голема промена во постапувањето бидејќи нотира дека кога станува збор за взаемно издржување на членовите на домаќинството, од исклучително значење е управните органи да проценат дали таа издршка би значела загрозување на нивната лична егзистенција, а тоа е постапка преку проценка и утврдување на приходите и средствата на членовите на семејството со кои барателот или корисникот живее во заедничко домаќинство.

УСТАВЕН СУД НА РСМ

Уставниот суд на РСМ како заштитник на човековите права

Уставниот суд на Република Северна Македонија ги штити човековите права на два начина. Преку оцена на уставноста и законитоста на законите и останатите општи правни акти, има овластување да поништи или укине пропис доколку оцени дека тој ги засега или ги повредува уставно загарантираните слободи и права на граѓаните. Покрај оваа можност, има предвидено уште едно средство преку кое Уставниот суд се вклучува како заштитник на правата и слободите, а тоа е можноста секој граѓанин да побара директна заштита од овој суд во случај кога му е повредено некое од правата за кои е предвидена уставно-судска заштита.¹²⁵

Заштитата на човековите права од страна на Уставниот суд на РСМ во 2019 година

Во текот на 2019 година, Уставниот суд има донесено 84 решенија. Од овие решенија само три се однесуваат на барања за заштита на слободите и правата и сите три се отфрлени. Дополнително, во текот на оваа година, Уставниот суд донел 10 одлуки од кои во 8 постапки се одлучувало по иницијата за оцена на уставноста и законитоста на прописите и општите акти, а во две постапки се одлучувало по барања за заштита на слободите и правата, од кои во една постапка е утврдена повреда, а другото барање е одбиено.

A. Оцена на уставноста и законитоста на прописите и општите акти

Во текот на 2019 година, Уставниот суд донел одлуки во 8 постапки во кои утврдил дека постојат одредени законски одредби, односно подзаконски акти кои не биле во согласност со Уставот и законите на РСМ, па следствено ги укинува истите.

Во следната табела сликовито се прикажани одлуките кои се донесени во текот на 2019 година, а се однесуваат на оцена на уставноста и законитоста. Табелата содржи податоци за бројот на одлуката, датумот кога истата е донесена, прописите и општите акти кои се укинати, но и директен линк до целиот текст на секоја одлука засебно.

¹²⁵ Слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата, политичкото здружување и дејствување и забраната на дискриминација на граѓаните по основ на пол, раса, верска, национална, социјална и политичка припадност.

	Број на одлуката	Датум на донесување на одлуката	Пропис/општ акт/законска одредба која се укинува со одлуката	Линк до одлуката
1	У.бр. 52/2018-1	06.02.2019	СЕ УКИНУВА член 6 став 1 точки 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 и 13 од Правилникот за дополнителните информации кои треба да ги содржи барањето за издавање на дозвола за работење на брокерска куќа („Службен весник на Република Македонија“ број 6/2007, 81/2014 и 57/2016) донесен од Комисијата за хартии од вредност на Република Македонија.	http://ustavensud.mk/?p=17401
2	У.бр. 59/2018	27.03.2019	СЕ УКИНУВА член 244 ставови 3 и 4 од Законот за безбедност на сообраќајот на патиштата („Службен весник на Република Македонија“ бр. 169/2015, 226/2015, 55/2016, 11/2018 и 83/2018)	http://ustavensud.mk/?p=17545
3	У.бр. 130/2018-1	08.05.2019	СЕ УКИНУВА член 33 став 1 и став 4 во делот: „...овите (1) и“ од Законот за снабдување со вода за пиење и одведување на урбани отпадни води („Службен весник на Република Македонија“ бр.68/2004, 28/2006, 103/2008, 17/2011, 54/2011, 163/2011,10/2015, 147/2015 и 31/2016).	http://ustavensud.mk/?p=17790
4	У.бр. 56/2018-1	08.05.2019	СЕ УКИНУВА Одлуката за изземање на градежни парцели при урбано планирање и спроведување на постапки на ДУП Скопје Север Централен дел-Исток, донесена од Советот на Општина Чаир, на седница одржана на 26.09.2013 година, број 07-2252/18 од 30.09.2013 година, објавена во „Службен гласник на Општина Чаир“ број 14/2013.	http://ustavensud.mk/?p=17787

5	У.бр. 82/2017-1	10.07.2019	СЕ УКИНУВА член 78-а ставови 3, 5, 6 и 7 од Изборниот законик („Службен весник на Република Македонија“ бр.40/2006, 136/2008, 148/2008, 155/2008, 163/2008, 44/2011, 51/2011, 142/2012, 31/2013, 34/2013, 14/2014, 30/2014, 196/2015, 35/2016, 97/2016, 99/2016, 136/2016, 142/2016, 67/2017, 125/2017, 35/2018, 99/2018, 140/2018 и 208/2018).	http://ustavensud.mk/?p=18077UYYY87
6	У.бр. 123/2018-1	25.09.2019	СЕ УКИНУВА Одлуката за донесување на Детален урбанистички план за Градска четврт „С 17“, Блок 1, Општина Гази Баба („Службен гласник на Општина Гази Баба“ бр.3/2017).	http://ustavensud.mk/?p=18249
7	У.бр. 77/2018-1	02.10.2019	СЕ УКИНУВА Одлуката бр.09-200/2 од 18.05.2018 година за донесување на Детален урбанистички план за градска четврт И 17 блок 17.02, донесена од Советот на Општина Аеродром („Службен гласник на Општина Аеродром“ бр. 6 од 21 мај 2018).	http://ustavensud.mk/?p=18261
8	У.бр. 80/2019-1	13.11.2019	СЕ УКИНУВА Одлуката за донесување на Детален урбанистички план за Градска четврт 3 08, (бул.Илинден, ул. Франклин Рузвелт, бул. Партизански Одреди и бул.8-ми Септември) донесена од Советот на Општина Карпош под бр.08-1483/5 од 20.02.2015 година („Службен гласник на Општина Карпош“ бр.3/2015).	http://ustavensud.mk/?p=18412

За потребите на овој извештај во продолжение, како студија на случај ќе ја презентираме Иницијативата која МЗМП ја поднесе за оцена на уставноста и законитоста на членовите 63 и 65 од Законот за меѓународна и привремена заштита, а за која беше донесено решение во 2019 година со кое иницијативата се отфрла.

СТУДИЈА НА СЛУЧАЈ

Уставниот суд донесе решение со кое не се поведува постапка по поднесената иницијатива од Македонското здружение на млади правници за оценување на уставноста на членовите 63 и 65 од Законот за меѓународна и привремена заштита¹²⁶

Македонското здружение на млади правници во текот на 2018 година поднесе иницијатива до Уставниот суд за оценување на уставноста на членовите 63 и 65 од Законот за меѓународна и привремена заштита кои го регулираат ограничувањето на слободата на движење на барателите на право на азил и органот кој е надлежен за изрекување на таква мерка. Членот 8 од Уставот на Република Северна Македонија ги предвидува основните слободи и права на човекот и граѓанинот и владеењето на правото како темелни вредности на македонскиот уставен поредок. Членот 12 од Уставот регулира дека слободата на човекот е неприкосновена и како таква не може никому да биде ограничена слободата, освен со одлука на суд и во случаи и постапка утврдена со закон. Истиот член го регулира правото на бранител во случаи кога на лицето му е ограничена слободата, обврска најдоцна во рок од 24 часа лицето да биде изведено пред суд кој ќе одлучи за законитоста на лишувањето од слобода како и максималното траење на притворот.

Според членот 65 од Законот, надлежен да одлучува за изрекување на мерките за на органичување на слободата на движење е Министерството за внатрешни работи, спротивно на членот 12 од Уставот кој вели дека одлуката за ограничувањето на слободата ја носи суд, во случаи и постапка утврдена со закон.

Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) низ својата судска пракса утврдил критериуми и стандарди кои мора да се почитуваат при лишувањето од слобода. Според праксата на ЕСЧП, појдовна точка е конкретната ситуација и мора да се води сметка за видот, траењето, последиците и начинот на спроведување на односната мерка. Видот на предвидените мерки укажува на тоа дека ограничувањето на слободата на движење на барателите на право на азил ќе биде спроведено со сместување на овие лица во објект во кој тие нема да имаат можност слободно да го напуштат, односно со нивно затворање.

¹²⁶ <http://ustavensud.mk/?p=18211>

Европскиот суд за човекови права го смета држењето на лице во обезбеден објект од затворен тип за класичен пример на лишување од слобода. Ако се разгледаат предвидените мерки во светло на ова становиште на Судот, станува јасно дека се работело за мерки на лишување од слобода. Според практиката на ЕСЧП, дури и краткотрајното ограничување може да се смета за лишување од слобода доколку се присутни и други елементи како на пример доколку објектот е од затворен тип, ако постои елемент на присила или ако ситуацијата имала одредени последици врз поединецот, вклучувајќи и физички непријатности или ментална болка. Непочитувањето на судската практика на ЕСЧП и Европската конвенција за човекови права која е ратификувана од Република Северна Македонија и како таква е дел од нашиот правен поредок, претставува повреда на членот 118 од Уставот.

Во ставот 2 од членот 12 од Уставот е определено дека никому не може да му биде ограничена слободата, освен со одлука на судот и во случаи и во постапка утврдена со закон и ова право подеднакво ги штити сите: државјаните на Република Северна Македонија, странците и лицата без државјанство, што значи дека Уставот им го гарантира ова право и на барателите на право на азил. Оттука за да на едно лице му биде ограничена слободата потребно е кумулативно да бидат исполнети два услови: 1. да постои судска одлука и 2. основот за лишување од слобода, како и постапката да бидат предвидени со закон. Ова е јасно од причина што Уставот го користи сврзникот „и“ помеѓу двата услови односно номотехничките правила за пишување на прописи утврдуваат дека сврзникот „и“ секогаш се употребува кумулативно, а сврзникот „или“ алтернативно, а ако се сака да се опфатат двете ситуации се употребува сврзникот „и/или“.

Овозможувањето на правото да се поднесе тужба против првостепеното решение на Министерството за внатрешни работи не може и не смее да се толкува дека ја задоволува гаранцијата од член 12 став 2 од Уставот. Дотолку повеќе, Управниот суд има законска ограниченост во опсегот на одлучување, да одржува јавна расправа само во точно наведени случаи според законот и има законска обврска мериторно да одлучува само во определени околности. Со ваквото законско решение не може да се смета дека се почитува уставната гаранција од членот 12, која не предвидува можност за судска ревизија по барање на лицето лишено од слобода, туку на јасен и недвосмислен начин, судот по сила на Уставот одлучува дали одредено лице ќе биде лишено од слобода. Ограничувањето на правото на слобода со донесување на судска одлука е подигнато на ниво на уставна гаранција со цел да се потенцира значењето на слободата на човекот како неприкосновено право и воедно да се обезбеди заштита на секое лице од арбитарно постапување на државните органи. Заштитата од арбитарно постапување не може да биде обезбедена доколку Министерството за внатрешни работи е органот кој одлучува за ограничување на слободата на движење, бидејќи единствено судот во секој индивидуален случај може независно и непристрасно да утврди дали ограничувањето на слободата на движење е основано; дали е неопходно за да се оствари целта; дали е пропорционално со целта која треба да се постигне и согласно на тоа да определи и времетраење на мерката ограничување на слободата на движење.

Лишување од слобода без судска одлука во секој случај би значело одобрување и поттикнување на арбитрарното постапување на државните органи.

Уставниот суд на Република Северна Македонија во образложението на одлуката да не се поведе постапка за оценување на уставноста на членовите 63 и 65 од Законот за меѓународна и привремена заштита вели дека донесениот Закон е дел од обврските кои државата ги има во насока на интеграција во Европската унија, односно усогласување на македонското законодавство со законодавството на Европската унија (acquis communautaire). Во таа насока, Законот претставува делумно усогласување со европските директиви во областа на азилот односно меѓународната заштита. Уставниот суд понатаму во образложението, ја аргументира својата позиција со фактот дека ваквата мерка е идентично регулирана во Република Хрватска и Република Словенија, како земји членки на ЕУ, но и во законодавството на Република Црна Гора, која веќе ги има отпочнато преговорите за членство во Европската унија. Според Уставниот суд, не може да стане збор за прекршување на членот 12 став 2 од Уставот, поради тоа што постапката за ограничување на правото на слобода е предвидена со Законот. Законот понатаму го утврдува Министерството за внатрешни работи како орган кој што може да ја изрече мерката, поради фактот што постапката е управна и се однесува за случаи кои се во фаза на одлучување во прв степен. Исто така, во Законот е нормативно утврдена можноста за тужба пред управен суд, со што е испочитувано уставно загарантираното право на тужба односно на ефективен правен лек. Тргувајќи од анализата на оспорените членови од Законот за меѓународна и привремена заштита, а во релација со членовите од Уставот и меѓународните документи кои што го регулираат ограничувањето на слободата на движење, Судот оцени дека во Законот за меѓународна и привремена заштита децидно се утврдени случаите на ограничување на слобода на движење единствено за целите на управна постапка; загарантиран е ефективен правен лек во однос на одлуката на Министерството со која е изречена мерката ограничување на слобода на движење, како и се утврдени процедурални гаранции за барателот на азил, на кој се однесува изречената мерка.¹²⁷

Б. Барања за заштита на слободите и правата на човекот и граѓанинот

Во текот на 2019 година, Уставниот суд со одлука, односно решение решавал во вкупно 5 предмети каде било поднесено барање за заштита на слободи и права. Во следната табела сликовито се прикажани одлуките кои се донесени во текот на 2019 година, а во кои се одлучувало по поднесено барање за заштита на правата и слободите. Табелата содржи податоци за бројот на одлуката, датумот кога истата е донесена, правото кое е повредено, но и директен линк до целиот текст на секоја одлука засебно.

¹²⁷ Ibid

	Број на одлуката	Датум на донесување на одлуката	Пропис/општ акт/законска одредба која се укинува со одлуката	Линк до одлуката
1	У.бр. 52/2018-1	29.05.2019	СЕ УТВРДУВА дека на лицето Павлина Зефиќ, адвокат од Скопје и лицето Панче Тошковски, адвокат од Скопје, им е повредено правото на слобода на мислата и јавното изразување на мислата, во смисла на член 110 алинеја 3 и член 16 став 1 од Уставот на Република Северна Македонија.	http://ustavensud.mk/?p=18219
2	У.бр. 59/2018	02.10.2019	СЕ ОДБИВА барањето за забрана на дискриминација по основ на национална припадност, согласно член 110 алинеја 3 од Уставот на Република Северна Македонија на Роберт Ликушевски од Битола, застапуван од Благој Ѓ. Чичоновиќ, адвокат од Битола.	http://ustavensud.mk/?p=18291

Само во еден предмет,¹²⁸ Уставниот суд утврдил дека им е нанесена повреда на правото на слобода на мислата и јавното изразување на мислата, во смисла на член 110 алинеја 3 и член 16 став 1 од Уставот на РСМ на адвокатите Павлина Зефиќ и Панче Тошковски од Скопје. Притоа, Уставниот суд поништил три решенија донесени од страна на редовните судови (Основниот суд Скопје 1 Скопје и Апелациониот суд Скопје) со кои адвокатите биле парично казнети.

Согласно наводите во барањето на адвокатите, им било повредено правото од член 110 алинеја 3, а во врска со членот 16 од Уставот, коешто се однесувало на слободата на мислата и јавното изразување на мислата, поради искажан револт во однос на условите за работа на закажана главна расправа по предмет КОК-40/18 каде обвинети се 33 лица. По преместувањето на сослушувањето на заштитен сведок од новиот Кривичен суд во Скопје, во големата сала на старата зграда на Кривичниот суд во Скопје, просторните услови, но и големиот број на обвинети и нивни бранители ангажирани во предметот, попречувало нормално одвивање на процесот на следење на исказот на заштитениот сведок. Од страна на неколку бранители бил побаран збор до Советот кој одлучувал по горенаведениот предмет и било истакнато дека не постојат услови за работа потенцирајќи ја комплексноста на предметот, сериозноста и важноста на следење на исказот на заштитениот сведок кој е круцијален, а притоа и важноста за подготовка на одбраната на нивните клиенти.

¹²⁸ Целиот текст на одлуката може да се прочита на следниот линк <http://ustavensud.mk/?p=18219>

Советот се оглушил на барањата на одбраната и бил категоричен дека расправата ќе се одржи во дадените услови. Поради тоа сите бранители во конкретниот предмет станале на нозе, без да го нарушуваат редот во судницата, во знак на револт и со цел да се испрати порака до Советот, дека е должен да обезбеди услови за работа за сите. Во барањата се солидаризирале и единствените двајца бранители кои имале услови за работа (пред нив имало клупа) и можеле нормално да го следат исказот на овој сведок, за разлика од другите кои своите приклучоци и формирањето на прашања за вкрстено испрашување, би можеле да го вршат само пишувајќи на колена. Од страна на Советот веднаш биле изречени поединечни парични казни за сите бранители во предметот, во висина од 1000 евра во денарска противвредност. Паричните казни биле изречени со поединечни решенија за бранителите. Во барањето за заштита на слободите и правата, адвокатите се повикале и на повреда на членот 10 од Европската конвенција за човековите права. Согласно праксата на Судот во Стразбур, зачувувањето на слободата на изразување на адвокатите е предуслов за зачувување на независноста на професијата која ја обавуваат, што е основа за функционирање на правосудниот систем.¹²⁹

Уставниот суд при носење на одлуката во горенаведениот предмет ги разгледал сите докази во постапката и меѓудругото, во оценувањето на тоа дали постои ограничување на слободата на мислата и јавното изразување на мислата утврдена со член 110 алинеја 3, а гарантирана со членот 16 од Уставот на Република Северна Македонија, и го примени трипартитниот тест, кој произлегува од самата формулација на ставот 2 од членот 10 од Европската Конвенција за човековите права. Дотолку повеќе, цитирани се и одредби од други меѓународни документи кои РСМ ги има ратификувано, вклучувајќи го и Меѓународниот пакт за граѓанските и политичките права. Ова е од огромна важност за правниот систем во РСМ особено земајќи го предвид фактот дека иако согласно член 118 од Уставот, меѓународните договори се дел од нашиот правен поредок и се директно применливи, редовните судови и Уставниот суд многу ретко ги користат и имплементираат при донесување на пресуди, одлуки или решенија. Притоа, иако во одредени случаи правото на слобода на мислата и јавно изразување на мислата може да биде ограничено, во овој предмет Уставниот суд оценил дека адвокатите односно апликантите преку изразување на критика кон судот заради нефункционалност на просторните услови во судницата во која било преместено одржувањето на главната расправа, и протестот со стоене во салата на главната расправа, тие не ги надминале границите на можна толеранција која судот можел да ја изрази и прифати како објективна. Адвокатите не ги надминале дозволените граници со кои би ја повредиле честа и угледот на судот, туку изразениот мирен, стоечки протест бил манифестирање на барање на легитимни права за непристрасно и фер судење во сала со функционални можности за тоа, и не на штета на работата на бранителите адвокати кои застапувале обвинети за кривично дело терористичко загрозување на уставниот поредок и безбедноста од членот 313 од Кривичниот законик.

¹²⁹ Movice v. France (App. No. 29369/10)

Во однос на останатите предмети каде се одлучувало по барање на заштита на слободите и правата, во три од нив Уставниот суд донел решение за отфрлање на барањето, а во еден предмет донел одлука со која се одбило барањето. Барањата се однесуваат на заштита на правото на слобода на мислата и јавното изразување на мислата¹³⁰, правото на политичко здружување и дејствување¹³¹ и заштита од дискриминација по основ на национална припадност.¹³²

Ваквата одлука на судот е од значење поради фактот што во пракса Уставниот суд најчесто ги отфрла барањата за заштита на слободите и правата поднесени од страна на граѓаните.¹³³

ПОСТОЈАНА АНКЕТНА КОМИСИЈА ЗА ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ВО РСМ

Постојаната анкетна комисија за заштита на слободите и правата на граѓанинот (Комисијата) е работно тело на Собранието на РСМ предвидено со Уставот (член 76 став 2). Иако мандатот на Комисијата¹³⁴, не вклучува истражни и судски функции, значаен е за системот за заштита на човековите права, затоа што овозможува директен надзор и следење на состојбата со заштитата на човековите права од страна на пратениците како претставници на граѓаните. Наодите на Комисијата се основ за поведување на постапка за утврдување на одговорност на носителите на јавните функции доколку тие ги имаат повредено човековите слободи и права (член 76 став 3 од Уставот). За да се спречи мајоризација во работата на Комисијата од страна на парламентарното мнозинство, претседателот и заменикот на претседателот на Комисијата доаѓаат од редовите на опозицијата (член 108 став 2 од Деловникот на Собранието на Република Северна Македонија).

Активности на Постојаната анкетна комисија за заштита на човековите права во 2019 година

Во текот на 2019 година, Анкетната комисија се состанала седум пати согласно распоредот и материјалите објавени на официјалната страна на Собранието на РСМ.

На првата седница¹³⁵ одржана на 11 март 2019 година, која е седма седница на Постојаната анкетна комисија од формирањето, била одржана јавна расправа на тема: Заштита на човековите права - Пресудите на Европскиот суд за човекови права.

¹³⁰ <http://ustavensud.mk/?p=18024>

¹³¹ <http://ustavensud.mk/?p=18242>

¹³² <http://ustavensud.mk/?p=18291>

<http://ustavensud.mk/?p=18244>

¹³³ <http://ustavensud.mk/?p=16567>

¹³⁴ Дефиниран во член 2 точка 8 од Одлуката за основање на постојани работни тела на Собранието на РСМ бр. 85/2014

¹³⁵ <https://www.sobranie.mk/sessiondetailsrabotni.nspx?sessionDetailsId=130bce5a-6526-4018-afa0-e46081a41f64&date=11.3.2019>

На седницата покрај членовите и замениците членови на комисијата биле поканети и пратениците од Собранието на РСМ, претставниците на Бирото за заштита на Република Северна Македонија пред Европскиот суд за човекови права, Министерство за правда, претставници од судовите и обвинителствата, Академијата за судии и јавни обвинители, Министерството за труд и социјална политика, Центарот за социјална работа Скопје, Министерство за внатрешни работи, Управата за извршување на санкции, Народниот правобранител, Комисија за заштита од дискриминација, Правните факултети, претставници на невладини организации, претставници на Европската комисија и Советот на Европа, и поранешни судии на Европскиот суд за човекови права во Стразбур Г-ѓа Маргарита Цаца Николовска и Г-ѓа Мирјана Лазарова Трајковска. За прв пат од воспоставувањето на Постојаната анкетна комисија се расправа на вака важна тема во поглед на заштитата на човековите права. На седницата била истакната важноста на механизмот воспоставен со ЕКЧП, но и на важноста на јуриспруденцијата на ЕСЧП како силен инструмент за исполнување на нови предизвици и зајакнување на правата и демократијата во Европа. Дотолку повеќе, на јавната расправа се потенцирала и важноста за извршувањето на пресудите донесени од ЕСЧП против РСМ на кое прашање до сега многу малку се дебатираше не само во рамки на Собранието, туку и во рамки на други институции кои имаат мандат да ги штитат загарантираните човекови права. Заклучоците изведени од седницата биле следните: 1) наоѓање на соодветни механизми и начини за подобрување на работата на судовите во однос на правото на судење во разумен рок, 2) ефикасна истрага во случаи каде има индикации дека била вршена тортура, 3) поголемо внимание во однос на извршување на пресудите на ЕСЧП, 4) промовирање, обезбедување и заштита на човековите права и слободи пред правосудните органи, 5) организирање на посуштинска дебата по однос на пресудите на ЕСЧП, 6) спроведување на општи мерки за превенирање на повреди на човековите права да се повторуваат, земајќи ја предвид улогата на Собранието во донесување и усвојување на конкретни законски одредби, и 7) обезбедување на подобри технички услови во нашите институции, вклучително и судовите.

На втората седница¹³⁶ за 2019 година, односно осма по ред на Постојаната анкетна комисија, закажана на 29.03.2019 година, на дневен ред имало единствено една точка во поглед на усвојување на заклучоците од шестата седница на оваа комисија која се одржала на 19.07.2018 година. Нема други достапни документи за оваа седница.

На третата седница¹³⁷ одржана на 06.06.2019 година, која е деветта по ред на Постојаната анкетна комисија, се расправало за: 1) Годишниот извештај за работата на Меѓуресорската комисија за извршување на одлуките на ЕСЧП за 2018 година, 2) Годишниот извештај за работата на Бирото за застапување на РСМ пред ЕСЧП за 2018 година, и 3) Годишниот извештај на Комисијата за заштита од дискриминација за 2018 година. Освен извештаите на овие три тела, и мислењето на Владата во однос на работата на КЗД, нема други достапни документи во однос на расправата од оваа седница на комисијата.

¹³⁶ <https://www.sobranie.mk/sessiondetailsrabortni.nspx?sessionDetailsId=b3b46b61-c148-41e0-a7c1-698d46015d36&date=29.3.2019>

¹³⁷ <https://www.sobranie.mk/sessiondetailsrabortni.nspx?sessionDetailsId=4d61d486-439d-414d-a707-19c4f9dd0736&date=06.6.2019>

Четвртата седница на Постојаната анкетна комисија се одржувала на три пати и тоа на 22.07.2019, 13.09.2019 и 05.11.2019¹³⁸, но видно од линковите во прилог, за ниту една од седниците нема прикачено никаков документ. На дневниот ред на седницата има само една точка, која се однесува на одржување на јавна расправа на тема: Состојбата со човековите права во казнено-поправните установи во РСМ. Во однос на оваа расправа дознавме од објавените содржини од канцеларијата на Народниот правобранител¹³⁹ и Хелсиншкиот комитет¹⁴⁰. На јавната расправа бил презентираан Извештајот од посетите на претставниците на Постојаната анкетна комисија во три казнено-поправни установи. Посетите и разговарањето на оваа тема е позитивен исчекор во однос на работата на Комисијата, но би било значајно да се види што следи по презентирањето на овој извештај и какви мерки ќе се преземат за подобрување на условите во затворите.

За последната седница на оваа комисија за 2019 година на дневниот ред ја има Претставката поднесена од страна на Горѓи Илиевски, вработен во Државниот просветен инспекторат како виш просветен инспектор. Предмет на претставката е вршење на притисок, мобинг на работното место после констатираните незаконски унапредувања на јавни функционери во наставно - научни звања на Универзитетот во Тетово. За жал, нема дополнителни документи, ниту пак е објавена содржината на претставката на страната на Собранието, како јавноста би имала увид во ваков важен предмет.

Заклучок:

Ова уставно воспоставено парламентарно тело во текот на 2019 година иако се сретнало неколку пати, освен првата седница за која имаме целосен преглед на документите, за останатите недостигаат клучните материјали. Нема објавени записници од седниците, а за дел од седниците со оглед на фактот дека биле на неколку пати презаказувани би можело да се претпостави дека немало кворум за работа. Впрочем и во текот на оваа година, не би можело да се утврди дека комисијата покажала особен интерес во процесот на заштита на човековите права. Покрај двете одржани расправи, комисијата не покажала иницијатива за расправање по одредени закони кои се донесоа во текот на 2019 година вклучително Законот за спречување и заштита од дискриминација, Законот за бесплатната правна помош итн., или пак други закони кои се уште се во процедура. Ниту пак се расправало за генералните состојби во поглед на заштитата на правата од говорот на омраза, дискриминацијата, стигматизацијата на одредени ранливи категории. Следствено, загрижувачки е фактот што вакво парламентарно тело ниту во 2019 година сè уште нема индиции да профункционира согласно мандатот кој му е даден. Ова особено во услови кога повеќе месеци немаме функционална Комисија за заштита од дискриминација.

138 <https://www.sobranie.mk/sessiondetailsrabortni.nspx?sessionDetailsId=0517ce20-5eef-4317-9002-62c9e7e5965b&date=05.11.2019>

139 http://ombudsman.mk/mk/aktivnosti/241584/javna_rasprava_za_sostojbata_vo_zatvorite_na_postojanata_anketna_komisija_za_zashtita_na_slobodite_i__aspx

140 <https://mhc.org.mk/news/tvoite-chovekovi-prava-ne-zavrshuvaat-zad-reshetki/>

НАРОДНИОТ ПРАВОБРАНИТЕЛ НА РСМ

Народниот правобранител е орган воспоставен со Уставот¹⁴¹ и ги штити уставните и законските права на граѓаните кога им се повредени од органите на државната управа и од други органи и организации што имаат јавни овластувања. Надлежноста на овој орган е попрецизно уредена со Законот за народниот правобранител, каде покрај заштитата на правата на граѓаните оваа институција добива одговорност да ги штити и начелата на недискриминација и правичната застапеност на припадниците на заедниците. Народниот правобранител има улога да ја следи состојбата со почитувањето на човековите права и укажува на потребата од заштита, спроведува соодветни истражувања, организира едукативни активности, навремено и редовно ја информира јавноста, соработува со граѓанскиот сектор, меѓународните организации и академската јавност и дава иницијативи за усогласување на домашната правна регулатива со меѓународните и регионалните стандарди за човековите права.

Народниот правобранител врши превенција од тортура и друг вид на сурово, нечовечко или понижувачко постапување или казнување преку спроведување на редовни и ненајавени посети на местата во кои престојуваат лицата лишени од слобода. Од посебен интерес за Народниот правобранител е заштитата на правата на децата и лицата со попреченост, заштитата од тортура и друго нечовечко однесување во местата каде лицата можат да бидат или се лишени од слобода, недискриминацијата и правична застапеност, како и почитувањето на принципот за судење во разумен рок и несовесно и неодговорно вршење на работите на судските служби.

Народниот правобранител постапува по поднесена претставка, меѓутоа доколку оцени дека е потребно, може да поведе постапка и по сопствена иницијатива. Народниот правобранител има должност и право да ги прибави сите факти и докази што се од суштествено значење за одлучување по претставката, а државните органи се должни да ги достават побараните документи. Кога Народниот правобранител ќе констатира дека се повредени уставните и законските права на подносителот на претставката од државен орган, тој може:

- да даде препораки, предлози, мислења и укажувања за начинот на отстранување на констатираните повреди;
- да предложи повторно да се спроведе определена постапка согласно законот;
- да покрене иницијатива за поведување на дисциплинска или прекршочна постапка против службено, односно одговорно лице и
- да поднесе барање до надлежниот јавен обвинител за покренување на постапка заради утврдување на казнена одговорност, против службено односно одговорно лице, како и активно да учествува во постапката со право да даде предлози и мислења.

141 <https://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspx>, Устав на РСМ, член 77

Со измените на Законот за народниот правобранител, тој ја има улогата на механизам за граѓанска контрола. Народниот правобранител заедно со претставници на невладини организации (здруженија) презема дејства и мерки за обезбедување поддршка и заштита на жртвата/ите, нивните права и презентирање на нивните интереси во сите постапки кои се водат во органите на државната управа, како и постапки пред обвинителството и судовите преку ефикасно и транспарентно истражување на постапувањето од страна на лица со полициски овластувања и припадници на затворската полиција за кривични дела при вршење на службено дејствие и за кривични дела извршени вон службата со употреба на сериозна закана, сила или средства за присилба што за последица има смрт, тешка телесна повреда, телесна повреда, противправно лишување од слобода, мачење и друго сурово, нечовечно или понижувачко постапување и казнување доколку со закон е предвидено кривично гонење по службена должност. Народниот правобранител во случаи кога е потребно, во согласност со овластувањата од Законот за народниот правобранител има право да предложи повторно спроведување на определена постапка пред надлежното јавно обвинителство.¹⁴²

Активности на Народниот правобранител во 2019 година

Народниот правобранител во текот на 2019 година изразил грижа, но и повикал на одговорност кај надлежните институции за неколку многу важни теми, вклучувајќи ја заштитата на животната средина¹⁴³, заштита на правата на ранливи категории на лица како лицата со попреченост, лицата бегалци итн.

Во пресрет на претседателските и предвремените локални избори, Народниот правобранител исто така преку соопштение¹⁴⁴ ја истакнал важноста на избирачкото право и начинот на остварувањето и заштитата на ова право, а воедно упатил и апел до институциите и сите други, за обврската и одговорноста од создавање на реални услови за овозможување, почитување и остварување на избирачкото право на граѓаните, како и правилата за фер и демократски избори. Дополнително, била отворена и бесплатна телефонска линија за пријавување на повреда на избирачко право.¹⁴⁵

Националниот превентивен механизам како дел од надлежностите на Народниот правобранител, продолжил со работа и во текот на 2019 година, следејќи ги состојбите на постапување со притворени лица и лица лишени од слобода. Притоа, по сопствена иницијатива, Народниот правобранител отворил предмет во врска со информациите од медиумите, како и јавувања од роднини на притворени лица дека во притворското одделение на Затвор „Скопје“–Скопје, се случил инцидент, при што поранешните министри Миле Јанакиески и Спирос Ристовски се здобиле со повреди.

142 Член 11-в од Законот за народниот правобранител (Службен весник на Република Северна Македонија 60/2003 објавен на 22.09.2003 година). Повеќе за механизмот на граѓанска контрола може да се види во членовите 11-г до 11-ф од Законот за народниот правобранител.

143 http://ombudsman.mk/mk/novosti_i_nastani/241586/soopshlenie_na_narodniot_pravobranitel_vo_vrska_so_poslednite_sluchuvanja_so_opozharuvanjeto_na____.aspx

144 http://ombudsman.mk/mk/novosti_i_nastani/241520/soopshlenie_na_narodniot_pravobranitel_vo_presret_na_pretse-datelskite_izbori_i_predvremenite_izbori____.aspx

145 http://ombudsman.mk/mk/novosti_i_nastani/241519/besplatna_telefonska_linija_za_prijavuvanje_povreda_na_izbirack_hko_pраво.aspx

Народниот правобранител потсетил дека ваквите настани, ги потврдуваат неговите повеќегодишни и континуирани укажувања за сериозноста на проблемите во затворскиот систем од секаков аспект: материјално, кадровски, безбедносен, здравствен, образовен и сл. Според Народниот правобранител, тоа што се случува во казнено-поправните установи е резултат и на поставувањето на нестручни и партиски кадри на раководни позиции во овие установи, а како последица на ова меѓу затворската популација има поделби на привилегирани и непривилегирани, по разни основи и тоа: материјална, социјална положба, национална, верска, партиска, и др., а поради недоволно функционалниот безбедносен систем во опасност не се само притворените и осудените лица, туку и општеството во целина.¹⁴⁶

По сопствена иницијатива, Народниот правобранител, отворил предмет и во однос на обезбедување на почитување и заштита на правата на граѓаните како потрошувачи, односно корисници на услуги вклучително и пред ЕВН Македонија АД, и во тој контекст по најавата на Владата за отпис на заостанатите долгови и по основ на електрична енергија. Иницијативата е резултат на се поголемиот број на оплаки од граѓаните кои не можат да ги исполнат обврските кон ЕВН.

За таа цел, Народниот правобранител побарал од раководството на ЕВН до завршувањето на процесот на отпис на долгови, да не им ја прекинува испораката на електрична енергија на домаќинствата, да не презема дејства за присилна наплата и да не ги принудува да склучуваат спогодби за нивно плаќање на рати. Притоа, согласно Народниот правобранител ги повикал ЕВН да утврди точно која категорија на граѓани ќе биде опфатена со тој процес, временскиот период за кој би се однесувал отписот на долговите, и дали во отписот ќе бидат вклучени каматите, трошоците на постапките, како и јавното осветлување.¹⁴⁷

Дотолку повеќе, во текот на 2019 година може да се забележи зголемено присуство на претставници од канцеларијата на Народниот правобранител присутни на јавни расправи, тркалезни маси и конференции каде се презентираат нивните ставови и мислења по одредени прашања. Поважни активности кои Народниот правобранител ги преземал во текот на 2019 година кои се однесуваат на заштита на правата на децата, заштита на жртви од семејно насилство, заштита на правата на лицата со попреченост, заштита на жртвите на трговија со луѓе и други ранливи категории.

На почетокот на годината, заменик народниот правобранител г-ѓа Васка Бајрамовска Мустафа ги презентираше состојбите содржани во посебен Извештај од спроведено истражување за прекин на бременоста на рана возраст и раѓање од страна на малолетни мајки во нашата држава, кој канцеларијата на Народниот правобранител го направила за периодот 2016 и 2017 година.

¹⁴⁶ http://ombudsman.mk/mk/novosti_i_nastani/241510/soopshlenie_na_narodniot_pravobranitel_vo_vraska_so_incident_ot_vo_kpu_zatvor_%e2%80%9eskopje%e2%80%9c_-_skopje.aspx

¹⁴⁷ http://ombudsman.mk/mk/novosti_i_nastani/241512/soopshlenie.aspx

Малолетничката бременост е присутна на територијата на нашата држава што е загрижувачки факт доколку се земат психо-физичките карактеристики и последици кои бременоста ги има врз малолетните мајки. Заменик народниот правобранител истакна дека „За надминување на овој проблем потребно е итно преземање мерки за целосно согледување и справување со проблемот со малолетничката бременост“ како и едукација на младите во училиштата, почесто организирање на тематски работилници и други активности прилагодени на возраста на учениците, а во врска со репродуктивното здравје, начините на заштита од несакана бременост и од сексуално преносливи инфекции. Притоа таа повика Министерството за здравство да донесе протокол, односно да изготви документ со кој ќе се регулира постапувањето во случаи кога малолетна мајка го напушта бебето, односно го остава во болницата, се до негово преземање од страна на Центрите за социјални работи.¹⁴⁸

На почетокот на 2019 година, од страна на канцеларијата на Народниот правобранител беше презентиран механизмот за надворешна контрола на работата на полицијата, кој како што веќе беше наведено, е под надлежност на оваа институција. На тркалезната маса на која се презентираше овој механизам, од страна на земеничката на Народниот правобранител Г-ѓа Васка Бајрамовска Мустафа беше истакнато дека во моментот има потреба од вработување на кадар во Одделението за граѓански надзор при канцеларијата на Народниот правобранител, именување на истражители во рамките на Основното јавно обвинителство за организиран криминал и корупција како и од избор на тројца претставници од граѓанското општество.¹⁴⁹

При одбележување на Светскиот ден на детето (кој секоја година се одбележува на 20 ноември) и 30 годишнината од усвојувањето на Конвенцијата за правата на детето, Народниот правобранител порача дека овој ден е „добра можност да ги потсетиме носителите на власта и донесувачите на одлуките дека децата и нивните интереси мора да имаат приоритетно значење, а при донесувањето на одлуките кои се однесуваат на децата секогаш внимателно да оценат како истите ќе се одразуваат на животот на децата“.¹⁵⁰

Вредно да се спомене е и мислењето на канцеларијата на Народниот правобранител кое го доставило во однос на предлог Законот за основното образование до Министерството за образование и наука, а кое беше презентирано и на Јавна расправа во Собранието на РСМ по овој предлог закон. Во мислењето особено се потенцира потребата од вклучување во основното образование на двата основни принципи во поглед на заштита на правата на детето, најдобриот интерес на детето и правото на детето кое е способно да го формира и изрази своето мислење, истото слободно да го изрази за сите прашања кои го засегаат.

148 http://ombudsman.mk/mk/aktivnosti/241508/prezentiran_posebeniot_izveshtaj_od_sprovedenoto_istranzuvanje_zaprekin_na_bremenosta_na_rana_.aspx

149 http://ombudsman.mk/mk/aktivnosti/241581/zamenichkata_na_narodniotpravobranitel_vaska_bajramovska_mustafa_na_trkalezna_masa_go_prezentirashe_.aspx

150 http://ombudsman.mk/MK/aktivnosti/241609/pod_mototo_%E2%80%9Esite_sme_vo_pravata%E2%80%9C_odbelezhansvetскиот ден на детето_i_30_godishninata_od_.aspx

Притоа, се истакнува и потребата од обезбедување на еднаков пристап до образование за сите деца вклучувајќи ги и децата со попреченост. Законот за основното образование вклучува подобрување во оваа насока и прави напори за подобра имплементација на концептот на инклузивно образование, но Народниот правобранител истакнува дека мора да се внимава на тоа како овие законски одредби ќе функционираат во пракса и дали ќе се применуваат соодветно. Во спротивно, повторно овие ученици би се образувале само во услови изолирани од врсниците и/или би биле лишени од образование. Затоа, заклучува дека е потребно допрецизирање на законските одредби, правење напори за индивидуална поддршка и соодветно приспособување односно разумно прилагодување на потреби на децата со попреченост во образовниот процес, а дополнително обезбедување на соодветен и стручен кадар и материјално технички услови во кои инклузивниот образовен процес би се одвивал непречено.¹⁵¹

На јавна расправа во Собранието на РСМ по повод имплементацијата на Законот за превенција, спречување и заштита од семејното насилство, државниот советник Г-дин Неџат Алии, претставник на канцеларијата на Народниот правобранител ја истакна потребата од континуирана едукација и обука на стручните лица во институциите што работат на заштита од семејно насилство со цел распознавање и соодветна заштита на жртвите. Исто така, повика и на посебен ангажман на Националното координативно тело против семејно насилство што ќе функционира во континуитет и непречено, во насока на превенција и заштита од секаков вид на семејно насилство.¹⁵²

Заклучок:

Народниот правобранител на РСМ во 2019 година укажал на значителен дел од проблемите и предизвиците кои се однесуваат на заштитата на човековите права во државата. Поголемиот дел од реакциите се однесуваат на заштита на правата на децата и нивната благосостојба што е за поздравување. Но сепак, во државата постојат многу предизвици кои се однесуваат на заштитата на човековите права, а Народниот правобранител во рамки на своите надлежности во текот на 2019 година немал голем број на реакции особено земајќи го предвид зголемиениот степен на говор на омраза конодредени групи, зголемен степен на разни форми на насилство, особено врсничкото насилство во училиштата, итн. Факт е дека правобранителот е препознаен во јавноста, посебно меѓу граѓаните, што е особено видливо од бројот на граѓани кои секојдневно се обраќаат до оваа институција, преку канцелариите на Народниот правобранител. Согласно тоа, има потреба од зачестување на објавени соопштенија, преземени иницијативи и јавни реакции од оваа институција по различните идентификувани повреди на човекови слободи и права се со цел обезбедување и градење на ефективен систем за заштита на правата и слободите на човекот и граѓанинот.

¹⁵¹ <http://ombudsman.mk/upload/Mislenja%20i%20sugestii/Mislenje-Zakon%20za%20osnovno%20obrazovanie-Mk-2019.pdf>

¹⁵² http://ombudsman.mk/MK/aktivnosti/241605/prestavnik_na_narodniot_pravobranitel_uchestvuvashе_na_rasprava_vo_sobranieto_na_severna_republika_.aspx

ДЕЛ 3: ПРЕГЛЕД НА ОДЛУКИ НА ЕВРОПСКИОТ СУД НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ДОНЕСЕНИ ВО 2019 ГОДИНА КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Во 2019 година, ЕСЧП одлучувал мериторно во 10¹⁵³ постапки поведени против РСМ. Одлуките и предметите кои се отстранети од праксата на Судот, нема да бидат предмет на анализа во овој Извештај. Во сите 10 од нив Судот утврдил дека РСМ ги повредила основните човекови слободи и права на граѓаните кои му се обратиле. Врз основа на донесените пресуди државата од буџетот треба да им исплати на жалителите 26.100,00 евра на име нематеријална штета, 29.500,00 евра на име материјална штета и 6.465,00 евра за трошоците на постапката. Со други зборови, во 2019 година РСМ е задолжена да исплати вкупен износ од 62.065,00 евра заради сторени повреди на човековите права. Дотолку повеќе, што во пресудата Стојановски и други против Република Македонија, доколку државата во рок од три месеци од денот кога пресудата од Судот станува правосилна, не им пренесе на оштетените во сопственост соодветно земјиште согласно постапката, ќе треба да исплати материјална штета во висина од 190.000,00 евра. Од друга страна, во пресудата Јакимовски и Кари превоз против Република Северна Македонија, доколку државата не ја исполни обврската која и е дадена, ќе треба да плати материјална штета во висина од 13.000,00 евра на апликантите.

Со пресудите во кои наоѓа повреда, Судот констатира дека РСМ ги повредила правото на фер судење, правото на сопственост, слободата на собирање и здружување, слободата на изразување, и правото на приватен и семеен живот.

Табелата во продолжение содржи информации за имињата на пресудите, бројот на апликацијата, денот на донесување на пресудата, правото што ЕКЧП го заштитува, а ЕСЧП нашол негова повреда од страна на државата и линк до пресудата.

¹⁵³ <http://biroescp.gov.mk/%d0%bf%d1%80%d0%b5%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%b8-%d0%b8-%d0%be%d0%b4%d0%bb%d1%83%d0%ba%d0%b8-%d0%bd%d0%b0-%d1%80%d0%bc/>

	Име на пресудата	Број на апликација	Ден на донесување на пресудата	Право кое е повредено од ЕКЧП	Повеќе информации за пресудата
1	X против Македонија	29683/16	17.04.2019	Утврдена повреда на правото на почитување на приватниот и семејниот живот (член 8)	https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22itemid%22:%22001-189096%22
2	Стојановски и други против Македонија	14174/09	07.05.2019	Утврден надомест на штета (член 41)	https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22itemid%22:%22001-189731%22
3	Арсовски против Македонија	30206/06	24.06.2019	Утврден надомест на штета (член 41)	https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22itemid%22:%22001-189730%22
4	Пауноски против Северна Македонија	18669/08	06.06.2019	Утврдена повреда на правото на правична судска постапка (член 6)	https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22itemid%22:%22001-193463%22
5	Тасев против Северна Македонија	9825/13	16.05.2019	Утврдена повреда на правото на почитување на приватниот и семејниот живот (член 8)	https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22itemid%22:%22001-192985%22
6	Зибери против Северна Македонија	2166/15	06.06.2019	Утврдена повреда на правото на правична судска постапка (член 6)	https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22itemid%22:%22001-193466%22
7	АСП ПП ДООЕЛ против Северна Македонија	66313/14	06.06.2019	Утврдена повреда на правото на правична судска постапка (член 6)	https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22itemid%22:%22001-193464%22
8	Билески против Северна Македонија	78392/14	06.09.2019	Утврдена повреда на правото на правична судска постапка (член 6)	https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22itemid%22:%22001-193465%22
9	Анастасов против Северна Македонија	46082/14	26.09.2019	Утврдена повреда на правото на заштита на сопственост (член 1 од Протокол 1)	https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22itemid%22:%22001-195993%22
10	Јакимовски и Кари превоз против Северна Македонија	51599/11	14.11.2019	Утврдена повреда на правото на заштита на сопственост (член 1 од Протокол 1)	https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22itemid%22:%22001-198462%22

Во продолжение на овој документ се наоѓа кратка анализа на дел од предметите за кои ЕСЧП донесе пресуда во текот на 2019 година.

- СЛУЧАЈ БРОЈ 1 -

X против РМ - Утврдена повреда на правото на почитување на приватниот и семејниот живот¹⁵⁴

Жалителот, кој е трансродово лице¹⁵⁵, се жалел дека нема законска рамка и ефикасен лек за законско признавање на родот, и дека постои арбитарно и неоправдано наметнување на условот за подложување на генитална хирургија со цел да може лицето да ја промени својата ознака за пол/род во матичната евиденција.

По извршената промена на полот, на жалителот му била издадена нова лична карта (откако аплицирал за тоа) со своето ново (машко) име. Сепак, полот и единствениот матичен број на граѓанинот (составен од десет цифри, од кои некои укажуваат на полот на лицето) останале исти, идентификувајќи го апликантот како жена.

Жалителот поднел барање за корекција на полот/родот и матичниот број во неговиот извод од матичната книга на родените, така што матичниот број би укажувал на тоа дека станува збор за маж. Со одлука од истиот датум, Управата за водење матични книги („Управата“) - орган во состав на Министерството за правда („Министерството“) - го одбила барањето на жалителот, наведувајќи дека „немал потврда издадена од надлежен орган [што го потврдува фактот] дека полот на [жалителот] бил променет, барањето било поткрепено само со потврда дека се подготвува операција за промена на полот, што не може да се смета како доказ дека тоа ќе се случи“.

Наводна повреда на член 8 на конвенција

Жалителот се жалел според членот 8 од Конвенцијата на недостаток на правна рамка за законско признавање на неговиот родов идентитет и на условот, кој нема основа во домашното право, тој да е подложен на генитална хируршка интервенција како предуслов за да му се признае правото да се идентификува со неговиот (машки) род. Повикувајќи се на член 13, жалителот навел дека немал ефективен правен лек. Судот смета дека вториот жалбен навод е опфатен во наводот на жалителот за недостатокот на правна рамка за признавање на родот и соодветно ќе биде анализиран.

154 <http://biroescp.gov.mk/%d0%bf%d1%80%d0%b5%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%b8-%d0%b8-%d0%be%d0%b4%d0%bb%d1%83%d0%ba%d0%b8-%d0%bd%d0%b0-%d1%80%d0%bc/>

155 <http://coalition.org.mk/%D1%82%D1%80%D0%B0%BD%D1%81%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2-%D0%BC%D0%B0%D0%B6-%D0%BE%D0%B4-%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%B7/>

Оценка на судот

Судот смета дека основното прашање кое треба да се утврди е дали тужената држава (PCM) не успеала да ја исполни својата позитивна обврска да воспостави ефективна и достапна постапка, со јасно дефинирани услови за обезбедување на правото на жалителот на почитување на неговиот приватен живот.

Моменталната регулаторна рамка во тужената држава по однос на правното признавање на родот, остава бројни значајни прашања неодаговорени. Помеѓу нив, е и прашањето за постоењето и природата на некаков услов кој жалителот треба да го исполни со цел да може да изврши промена на ознаката за пол/род во матичната евиденција. Како што е забележано во параграф 67 погоре, домашното право не го адресира ова прашање. Понатаму, тоа не беше аргументирано - и на Судот не му беше претставен никаков доказ - дека има било каква (а уште помалку утврдена) јуриспруденција што специфицира некое такво барање. Жалителот се жалеше дека бил принуден да преземе комплетна хируршка промена на полот за да му биде променета ознаката за пол/род во изводот од матичната книга на родени. Претпоставувајќи дека раните наводи на управните органи можеби укажувале на таков заклучок, Судот забележува дека не е заземен дефинитивен став по ова прашање. Треба да се забележи дека барањето на жалителот да му се додели нова ознака на машки пол/род не било конечно одбиено и оспорената постапка сè уште е во тек (види, обратно, *Hämäläinen*, цитирана погоре, § 64). Според тоа, и имајќи ги предвид аргументите наведени погоре, било каков заклучок за тоа дали на жалителот, како предоперативен трансксуалец кој претрпел делумна хируршка интервенција, ќе му биде дозволено правно признавање на посакуваниот род, би се преточил блиску до шпекулација. Судот наоѓа дека околностите на случајот откриваат правни празнини и сериозни недостатоци кои го ставаат жалителот во ситуација на вознемирувачка несигурност *vis-à-vis* неговиот приватен живот и признавање на неговиот идентитет. Како што е истакнато во пресудата, долготрајното постапување по барањето на жалителот, за кое домашните органи носат единствена одговорност, има долгорочни негативни последици врз неговото ментално здравје. Горенаведените ставови се доволни да му овозможат на Судот да заклучи дека сегашната законска рамка во тужената држава не обезбедува „брзи, транспарентни и достапни постапки“ за менување на регистрираниот пол во изводот од матичната книга на родени за трансродовите лица.

Одлука

Судот со пет гласа наспроти два гласа, утврди дека има повреда на Член 8 од Конвенцијата, поради недостаток на регулаторна рамка која обезбедува право на почитување на приватниот живот на жалителот.

Досудена нематеријална штета во износ од 9.000,00 евра.

Не е досуден надомест на процесни трошоци.

Билески против Северна Македонија - Утврдена повреда на правото на правична судска постапка¹⁵⁶

Комисијата за лустрација утврдила дека жалителот, како таен соработник, информатор или оперативна врска, [во процесот на] креирање и чување на информации во врска со одредени луѓе, со што нивните права и слободи биле повредени на политички или идеолошки основи, соработувал свесно, тајно, организирано и континуирано со Службата за државна безбедност, во замена за услуги за добивање унапредување, како што тоа е наведено во Законот за лустрација од 2012 година.

Жалителот ги побива овие наводи и бара повреда на членовите 6, 8 и 13 од ЕКЧП.

Наводна повреда на членот 6

Жалителот се жалел, согласно член 6 од Конвенцијата, дека бил лишен од можноста ефикасно да го изложи својот случај. Во врска со тоа, тој се жалеше дека му бил овозможен ограничен пристап до безбедносните документи, со оглед дека копиите што му биле доставени биле редактирани; дека немало усна расправа; дека органите одбиле да ги сослушаат сведоците предложени од него; и дека нивните одлуки не биле доволно образложени.

(а) Право на жалителот ефикасно да го изложи својот случај

Согласно член 6 од Конвенцијата потребно било домашните судови да дадат посуштинско образложение, наместо едноставно да наведат дека "[жалителот] не поднесе ниту еден доказ што би довел до поинаква фактичка состојба". Аргументите на Владата дека не било неопходно националните органи да ги изведат доказите дадени од жалителот не може да го надоместат тој недостаток. Судот смета дека таквата состојба била на штета на остварувањето на правото на жалителот ефикасно да го изложи својот случај, во рамките на значењето на член 6 § 1 од Конвенцијата.

(б) Право на усна расправа

Судот не е убеден дека имало исклучителни околности кои го оправдувале неодржувањето на усна расправа.

(в) Образложена пресуда

Судот нотира дека Управниот суд адресирал одредени аспекти на наводната соработка. Сепак, со оглед на конкретните околности на случајот, Судот не смета дека таквото образложение било доволен одговор на тврдењата на жалителот и на достапните докази.

¹⁵⁶ <http://biroescp.gov.mk/%d0%bf%d1%80%d0%b5%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%b8-%d0%b8-%d0%be%d0%b4%d0%bb%d1%83%d0%ba%d0%b8-%d0%bd%d0%b0-%d1%80%d0%bc/>

Другите органи што го разгледувале случајот не дале никакво дополнително образложение и само констатирале дека наводната соработка била во согласност со законските квалификациони услови, без да се повикаат на некој конкретен доказ за да ги потврдат заклучоците. Во овие околности, Судот смета дека домашните судови не ја исполниле својата обврска според членот 6 § 1 да дадат доволно образложение за своите одлуки.

Наводна повреда на член 8 од Конвенцијата

Жалителот се жалел дека употребата на досиејата на безбедносните служби од поранешниот режим во постапката за лустрација, како и неможноста ефективно да ги оспори заклучоците на националните органи, ги прекршиле неговите права од член 8 од Конвенцијата.

Бидејќи процесот на донесување одлуки што вклучува мерки за вмешување мора да биде правичен и да гарантира почитување на интересите заштитени со член 8 (види *Turek v. Slovakia*, бр.57986/00, § 111, ECHR 2006-II (извадоци)), Судот го прогласува жалбениот навод по овој основ за допуштен. Сепак, имајќи ги предвид своите заклучоци согласно член 6 § 1 од Конвенцијата и поднесоците на двете страни, Судот сметал дека нема основ што би го оправдал посебното разгледување на истите факти согласно член 8 од Конвенцијата.

Наводна повреда на членот 13 од Конвенцијата

Жалителот исто така се жалел на немање на ефикасен правен лек во однос на неговите жалбени наводи согласно член 6 и 8 од Конвенцијата.

Имајќи ги предвид заклучоците според член 6 § 1, Судот го прогласува жалбениот навод по овој основ за допуштен, но смета дека не е неопходно да разгледа дали има, исто така, повреда на членот 13 (види *Kudła v. Poland* [GC], бр.30210/96, § 146, ECHR 2000-XI и Ивановски, цитиран погоре, § 107).

Одлука

Судот утврдил дека има повреда на членот 6 § 1 од Конвенцијата заради целокупната неправичност на постапката за лустрација, но и дека не е неопходно да се разгледаат жалбените наводи според членовите 8 и 13 од Конвенцијата. Досудена нематеријална штета во износ од 2.400,00 евра.

Досуден е и надомест за процесни трошоци во висина од 300 евра.

Зибери против Северна Македонија - Утврдена повреда на правото на правична судска постапка¹⁵⁷

Жалителот бил обвинет за убиство. Тој во апликација се жали според член 6 од Конвенцијата дека кривичната постапка против него не била правична, со оглед на тоа дека неговата осуда се базирала на докази понудени од исказот на единствениот сведок кого жалителот немал можност вкрстено да го испраша. Во натамошните поднесоци жалителот, исто така, побарал да се утврди повреда на членот 5 од истите причини, но Судот ќе го ограничи своето испитување на жалбата, согласно наводите на жалителот во жалбата. Во оваа смисла, Судот смета дека горе наведената жалба треба да се испитува според член 6 §§ 1 и 3.

Оценка на Судот

На почетокот, Судот забележува дека неможноста за лоцирање на сведок може, под одредени услови, да го оправда приемот на неговата или нејзината изјава како сведок, иако одбраната немала можност да го испитува (види *Lučić v. Croatia*, no. 5699/11, § 79, 27 February 2014). Во оваа насока, Судот треба да се увери дали се направени сите разумни напори за лоцирање на конкретниот сведок и дали властите биле внимателни во нивните обиди да го обезбедат неговото или нејзиното присуство на главната расправа (види *Tseber v. the Czech Republic*, no. 46203/08, § 48, 22 November 2012). Судот сметал дека домашните судови не дале оправдани причини за необезбеденото присуство на единствениот сведок во постапката на судењето.

Судот забележува дека жалителот бил обвинет за сериозни кривични дела во врска со кои Ј.Т. бил единствениот очевидец. Ова не беше приговорено од страна на Владата. (...) Во овие околности, Судот е на мислење дека доказот обезбеден од Ј.Т. бил единствен доказ во поткрепа на осудата на жалителот. Судот забележува дека жалителот не бил во можност да даде кохерентни докази пред судечкиот суд поради неговиот намален ментален капацитет (види параграф 12 погоре). Затоа, фактот дека му била дадена таква можност не може да се смета за ефективен фактор на противтежа.

Судот заклучува дека во околностите на случајот ограничувањата кои влијаат врз остварувањето на неговите права на одбрана, на жалителот, во однос на доказите дадени од Ј.Т. се некомпатибилни со гаранциите за правично судење.

¹⁵⁷ <http://biroescp.gov.mk/%d0%bf%d1%80%d0%b5%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%b8-%d0%b8-%d0%be%d0%b4%d0%bb%d1%83%d0%ba%d0%b8-%d0%bd%d0%b0-%d1%80%d0%bc/>

Одлука

Судот во својата пресуда утврдил дека постои повреда на член 6 §§ 1 и 3 (г) од Конвенцијата во смисла на правото на одбрана на жалителот, а во врска со испитување на отсутен сведок.

Досудена нематеријална штета во износ од 2.400,00 евра.

Досуден е и надомест за процесни трошоци во висина од 1.250 евра.

- СЛУЧАЈ БРОЈ 4 -

Тасев против Северна Македонија - Утврдена повреда на правото на почитување на приватниот и семејниот живот¹⁵⁸

Жалителот, судија во Апелациониот суд во Штип, тврдел дека е сторена повреда на неговото право на приватен живот, како резултат на одбивањето на надлежните да ја евидентираат неговата етничка припадност, како тој што ја изразил, во изборниот процес за судии.

На 21 септември 2012 година бил објавен оглас за пополнување на пет позиции во Републичкиот судски совет од страна на постоечки судии избрани од нивните колеги. Етничката припадност не била барана како услов за пополнување на позициите. На 28 септември 2012 жалителот поднел барање до Министерството за правда за неговата етничка припадност во изборниот процес да биде сменета од Бугарин во Македонец.

Владата тврдела дека жалителот го злоупотребил своето право да определи свој етнички идентитет со цел да ги зголеми неговите шанси на изборите во Републичкиот судски совет. Тие презентирале докази дека од 1995 година, кога жалителот бил назначен за судија, тој се изјаснил за етнички Бугарин. Тој не успеал да докаже дека е етнички Македонец. Според Владата, „немаше да има проблем апликантот да го смени запишувањето на неговата етничка припадност доколку неговото барање го поднел пред или по објавувањето на огласот за изборот во кој тој беше вклучен“.

Министерството за правда и судовите од две нивоа на надлежност одбиле да го одобрат тоа барање по следниве основи: 1) барањето било поднесено по објавувањето на изборот за нови членови во Републичкиот судски совет; 2) се однесувало на изборните права на апликантот на претстојниот избор за нови членови на Републичкиот судски совет; и 3) ќе ги довел другите судии вклучени во тие избори на неповолна позиција.

¹⁵⁸ <http://biroescp.gov.mk/%d0%bf%d1%80%d0%b5%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%b8-%d0%b8-%d0%be%d0%b4%d0%bb%d1%83%d0%ba%d0%b8-%d0%bd%d0%b0-%d1%80%d0%bc/>

Проценка на Судот

Наводна повреда на членот 8

Колку што може да се разбере од ставовите на Владата дека жалителот не го докажал бараниот (македонски) етнички идентитет, Судот забележува дека во ниту една фаза од спорната постапка на барателот не му било побарано да достави какви било (објективни) докази дека неговото тврдење (да се смени неговиот етникум) е оригинално. Во оспорените одлуки нема ништо што сугерира дека барањето на жалителот било отфрлено како чисто субјективно и засновано врз неосновани основи. Во овој поглед, Судот е исто така свесен за аргументот на Владата дека барањето на апликантот би било одобрено доколку не се поднело по објавувањето на огласот за избор на нови членови во Републичкиот судски совет, во кој тој имал намера да учествува како кандидат. Тие не упатиле на понатамошно објаснување, како што е објективно докажување на барањето на жалителот.

Имајќи ги предвид овие околности, Судот смета дека главната причина за оспореното одбивање е времето на поднесување на барањето на жалителот, гледано во контекст на неговото учество како кандидат на претстојните избори во Републичкиот судски совет. Дотолку повеќе, немало ништо во Законот за Републичкиот судски совет што може да се толкува како спречување (т.е. исклучување) на судиите кои се кандидираат за избор во ова тело да бараат исправа на нивните лични записи во изборниот список, (вклучително и нивните соодветни етнички ознаки) последователно до објавување на огласот за ваков избор. Во конкретниот случај, домашните власти го цитирале и примениле горенаведеното толкување на одредбата, за кое според мислењето на Судот не може да се каже дека било предвидливо. Покрај тоа, според мислењето на Судот, жалителот не можел разумно да очекува, во отсуство на која било клаузула за таа цел, неговото барање да пропадне врз основа на тие основи. Според тоа, иако беше достапно, правната основа врз која се базирало оспореното одбивање не била предвидлива.

Ова е доволно за Судот да заклучи дека мешањето во правата на жалителот од член 8 не било „во согласност со законот“ (види Куриќ и други, цитирани погоре, 349 фунти). Имајќи го предвид тој наод, не смета дека е потребно да се утврди дали се исполнети другите услови од член 8 став 2.

Наводна повреда на членот 6

Судот утврдил дека жалителот не претрпел значителна штета кога Управниот суд не му доставил копии од извадоците од избирачките списоци доставени во докази од Министерството (види *Liga Portuguesa de Futebol Profissional v. Portugal* (dec.), бр. 49639/09, § 39, 3 април 2012 година). Покрај тоа, додава дека овој случај соодветно бил разгледан од страна на домашните судови во две инстанции и дека почитувањето на човековите права не бара испитување на оваа жалба за основаноста.

Одлука

Судот утврдил дека жалбата е допуштена, и притоа со гласови шест против еден утврдил дека е сторена повреда на членот 8 од Конвенцијата.

Досудена нематеријална штета во износ од 4.500,00 евра.

Досуден е и надомест за процесни трошоци во висина од 1.800 евра.

